NAŠE ŘEČ

ROČNÍK III. ČÍSLO 4.

JOSEF ZUBATÝ:

O ČESKÉM PRAVOPISE.

III. Pravopisné zásady.

Nejdůležitější zásady, jimiž se řídívá pravopis, jsou tři. Buď se píše docela podle výslovnosti, podle zvuků tvořících slova: to je zásada *fonetická, zvukoslovná* (české překlady těchto názvů přejímám od prof. Kunstovného). Tak na př. píšeme-li *selka*, nic nedbajíce, že je to slovo příbuzné se slovy *sedlák, sídlo (sedlo), seděti* a že by se podle toho mělo psáti, ne-li vyslovovati, *sedlka* (tak, dvouslabičně, t. j. se souhláskovým, nikoli samohláskovým *l*, se v staré češtině říkalo i psalo), anebo kdybychom psali *hátka* vedle 2. p. mn. č. *hádek*, slovesa *hádati se* atd. Jinde se píše podle původu slova (podle slov příbuzných), tedy podle zásady *etymologické* nebo *původoslovné* tak, že se nedbá skutečné výslovnosti; tak se na př. psávalo *sedlka* i v dobách, kdy se již dávno vyslovovalo *selka*, píšeme *podpis* (podle *podepsati* a výslovnosti předložky *pod* jinde), ač vyslovujeme *potpis*. Anebo píšeme slovo, jak se psávalo dříve, ať jeho znění nebo původ je jakýkoli, jen proto, že se tak psávalo: píšeme na př. *jmění*, protože se tak psávalo (podle skutečné výslovnosti i skutečného původu) v staré době, psávalo se *zlatto, radda*, protože se jednou písařům uzdálo tak psáti (snad jen napodobením zdvojených souhlásek v němčině). Tato třetí zásada je *historická, dějinná*.

Přidal bych ještě zásadu čtvrtou, méně důležitou, jež však přece časem vysvětluje způsob, jakým píšeme. Napodobíme někdy v slově jednom způsob, jak se píše slovo druhé, ač toto napodobení ani výslovností, snad ani původem slova, ani dějinami není odůvodněno: řídíme se jen analogií, obdobou způsobu, ja-

kým se píše slovo jiné, nějak podobné, píšeme způsobem *analogickým*, *obdobným*, podle zásady *obdobové*. Tak vznikají především všelijaké chyby pravopisné, ale někdy se takovýto — vlastně chybný — způsob psaní stává i pravidlem. Tak na př. píšeme *jsem*, ale vyslovujeme *sem;* podle toho někdy pouhým nedopatřením napíšeme i »pojď jsem«, a někdo tak píše vědomky, protože myslí, že se místo *sem* má psáti vůbec *jsem*. Naše předložka *od* původně zněla *ot* a staří Čechové psali (i vyslovovali) původně nejen *ot toho, otpověděli*, ale i *ot Boha, otděliti;* ale časem vznikla výslovnost *od Boha, odděliti*, napodobením předložek *nad, pod* začalo se říkati i psáti i na př. *od onoho, od vrat, odvésti* místo staršího *ot onoho, ot vrat, otvésti*, a podle toho se ustálil i zvyk psáti *od toho, odpověděti*, ač se zde a v podobných spojeních jistě nikdy nevyslovovala předložka *ot, od* se souhláskou *d.**

Za příklad *pravopisu zvukoslovného* se obyčejně uvádí pravopis srbský; prof. Kunstovný správně připomíná (6), že přesně zvukové psaní, jehož se užívá téměř jen k účelům vědeckým, nejdůsledněji provedl staroindický sanskrt, za jehož zvukoslovnou přesností pravopis Vukův v lecčem pokulhává. Staroindický pravopis na př. s největší důsledností označuje dlouhé samohlásky, v starých svatých védech označuje (vyjma některé z védských spisů) i přízvuk (ve spisech pozdějších toho nebylo třeba, protože se přízvuk časem ustálil podle pravidel z největší části týchž, jaká má latina); ba shledáváme se v něm i s pokusy označovati rozdíly přízvukování větného (dovídáme se, jak která slova za jistých podmínek ve větě jsou bez přízvuku, a přízvukované spisy tak píší; protahování koncové slabiky, jež indičtí gramatikové vyměřili na 3 krátké samohlásky a jež se podle nich dostavovalo na př. při volání do dálky nebo v některých způsobech otázky, označuje se někdy způsobem, jejž bychom asi vystihli, kdybychom psali *Pepíků3! chcé3š? nechcé3š?*). V písmě staroindickém se neliší jen rozličnost nosovky *n* na př. v našich slovech *tento* a *temný*, nýbrž i rozličnost téže hlásky na př. v slovech *tento, temný, onen* a *černý, mošna, koruna, košina* (kdyby čtenář tato slova pozorně vyslovoval a všiml si polohy jazyka při *n*, poznal

* V dějinách našeho pravopisu jest také oprava analogická, podle níž se mimo jiné změny za bratrské cy, sy, zy, atd. přičiněním Jungmannovým začalo psáti ci, si, zi. Působily zde obdoby mluvnické (podle 1. a 4. pádu mn. č. hadi, hady se píše psi, psy za dřívější psy v pádě 1. i 4., podle mi, ti i si za dřívější sy) a také příklad jiných jazyků slovanských, na př. jazyka církevního a ruštiny.

by, že není stejná). Indická mluvnice a indické písmo liší »zdvojené« souhlásky od prostých, liší zvuky *tš* (jako dvě souhlásky) od *č* (jako souhlásky jediné, nikoli *tš*): a dějiny jejich jazyka dokazují, že tyto rozdíly nebyly uměle vymyšleny. Hlásky téhož slova psali a píší Indové nestejně podle toho, jak se mění ve větě stykem se slovy jinými anebo ve slově témže stykem s hláskami jinými; my píšeme všude stejně *had*, Ind by psal *hat se hýbá, tam je hat, had ho* (vlastně *haddho*) *uštknul, hač číhá, hal leží, han má ránu*, zdrobnělý tvar tohoto slova by skláněl *hádek, hátka* atd. Je to způsob, který jazykozpytci podává velmi věrný obraz indické výslovnosti: ale kdyby laskavý čtenář viděl, co pravidel mají indické mluvnice, aby žák věděl, jak má kde vyslovovati a psáti, řekl by jistě, že ten náš nezvukoslovný způsob je zde daleko pohodlnější, protože mluvidla sama bez našeho vědomí v příkladech, jež jsme právě uvedli, opatří náležitou výslovnost, i když všude píšeme *had, hádka* atd., a protože přece každý z nás ví ze své zkušenosti, že se naučil psáti všude *had, hádka*, ani sám nevěda, jak. Kdo nevěří, měl by se zeptati kteréhokoli z mých posluchačů sanskrtu, jak onen indický způsob je nepříjemný.

K tomuto pravopisu dospěli indičtí gramatikové již asi před půltřetím tisíciletím (ne-li dříve) pozorováním skutečné výslovnosti, o jakém se v Evropě do druhé polovice minulého století nikomu ani ve snách nezdálo.* Svědčí o něm ten pravopis sám, svědčí o něm pevná stavba staroindických mluvnic, svědčí o něm i sama indická abeceda, v níž jsou písmena srovnána ne nahodile, nýbrž podle své fonetické příbuznosti, známe je ze starých, posud zachovaných zvukoslovných spisů i z jejich podrobného a přesného zvukoslovného názvosloví. Ale víme také, proč Indové tak bedlivě svou výslovnost studovali. Nevedl je k tomu vědecký zájem ani láska k jazyku, nebyl to ani pouhý hloubavý duch, jakým Indové i jinak vynikli: byla to především největší učitelka lidstva, potřeba.

Indové měli starý život náboženský s obřady do nejmenších podrobností vypracovanými, jejichž jednotlivosti lze sledovati do dob, kdy jejich předkové před příchodem do Indie ještě žili v Íráně. Věřili, že obřad, je-li vykonán *ve všem* správně, *musí* člověku pomoci, aby se vyplnilo, k čemu jest určen. Podstatnou

---

* Vím ovšem dobře, že i mimo Indii lze nalézti doklady úvah a pozorování fonetických; vždyť, až se budou psáti soustavné a obecné dějiny této vědy, místo velmi čestné v ní najde i náš mistr Jan Hus svým latinským spiskem o českém pravopise.

částí obřadu byly ovšem starodávné zpěvy a modlitby: ani v těch se nesměla státi nejmenší chybička, neměl-li býti výsledek obřadu zmařen nebo dokonce zvrácen na škodu osoby obětující. (Indové mají starou obřadovou anekdotu, jak nesprávný přízvuk jediného slova zničil obětníka místo jeho nepřítele). Staré zpěvy a modlitby žily v kněžských rodinách po staletí (ba po tisíciletí) skoro jen ústním podáním a přečkávaly doby, v nichž se jazyk sám i výslovnost měnily: tím vším chápeme, kde se v Indii vzaly počátky snahy, jež z indických bráhmanů učinila v dávném starověku mistry mluvnice a zvukosloví, na jejichž práci podnes s úctou a s obdivem musí pohlížeti každý, kdo v ni dovedl vniknouti.

Pravopis byl tedy starým Indům aspoň podle svého vzniku především pomůckou, aby se správně vyslovovalo: tanula jim na mysli, když jej upravovali, méně *orthografie*, t. j. to, čemu my říkáme pravopis, nýbrž to, čemu jinde říkají *orthoepie (orthoepika)*, věc, která nám je tak bezvýznamná, že pro ni ani svého jména nemáme. Přeložili-li jsme cizí pojmenování znalosti, jak se má správně psáti, slovem *pravopis*, mohli bychom orthoepii, t. j. nauce o správné výslovnosti, říkati *pravomluv:* snad se toto slovo leckomu nebude líbiti, ale není tuším o nic horší než slovo pravopis, kterému jsme již dávno přivykli. Indičtí gramatikové byli orthoepiky v nejvěrnějším smysle tohoto slova, a vyzbrojili se k tomuto úkolu způsobem opravdu vzorným. Orthoepiky (anebo chceme-li, pravomluvce), t. j. učitele správné výslovnosti, mají dnes na př. Francouzi a snad ještě vydatnější měrou Angličané: náš »pravomluv« se spokojuje pouhými nahodilostmi, na př. tak, že jeden se snaží vyslovovati kde kterou psanou písmenku, která se v češtině dávno nevyslovuje (a zpěvačka pak zpívá »měhelajsem holoubka«), druhý se pře, je-li správnější vyslovovati po česku *schořeti* či po moravsku *zhořeti*.

Co jest pramenem »pravomluvu« u národů, které jej mají? Podání o správné výslovnosti posavadní, jak se drží ve vrstvách národa, v nichž se vůbec hledívá ke správnosti mluvy: způsob, jak mluví příslušníci vrstev opravdu vzdělaných, zejména takoví, s jejichž povoláním mluva nějak jest spojena, na př. řečníci právní, političtí, církevní, učitelé svého jazyka, herci velikých divadel. Pravomluv jest na př. u Francouzů i Angličanů podstatnou částí vzdělání osob, jež si vybraly některé z takových povolání; bez náležitého výcviku ve správné výslovnosti jest u nich na př. herec na vážném jevišti nemožný. A tak tomu bylo i u Indů. Poslední ze tří největších hvězd indického mluvnictví, Pataňdžali v 2. st. př. Kr., v úvodě svého kritického výkladu, jímž provází slavnou mluvnici Pániniovu a doplňky, jimiž ji opatřil Kátjájana, odpo-

vídá na otázku, co jest jazyk sankrtský, jemuž toto veliké mluvnické dílo učí, že jest to způsob, jak mluví *vynikající* bráhmani (a bráhmani byli hlavními tvůrci osvětového života staré Indie).

Náš pravopis je z veliké části zvukoslovný, protože největší část zvuků, z nichž je složena naše řeč, vystihujeme písmeny pro ně ustanovenými. Zásadě zvukoslovné hoví také, píšeme-li délky samohlásek; přízvuku označovati nemusíme, protože se řídí pravidly, jež si každý, i cizinec, snadně osvojí. K věcem, jež jsou ve shodě se zásadou zvukoslovnou, přistupují ovšem v našem pravopise i četné ústupky zásadám jiným: pravopis náš, jako veliká většina pravopisů vůbec (nevyjímajíc pravopisu srbského), je založen na kompromisu rozličných zásad pravopisných. Píšeme-li na př. *d* ve větě *had se hýbá*, v 2. pádě *hádka*, ač vyslovujeme přece *t*, je to ústupek zásadě původoslovné (píšeme *d*, protože to jest zde hláska původní, objevující se všude, kde zvláštní okolnosti nežádají u výslovnosti hlásky *t*); píšeme-li *s Bohem*, ač vyslovujeme *z Bohem*, jest to ústupek zásadě původoslovné i také zásadě dějinné, protože *s* jest oprávněno původem předložky, která jen za jistých okolností zní *z*, a protože tak psávali i naši předkové, i když ještě vyslovovali opravdu *s Bohem*, i když vyslovovali již jako my *z Bohem**; píšeme-li *vůl*, ač v tomto slově vyslovujeme tutéž hlásku co v slovech jako *únor*, jest to ústupek zásadě dějinné, protože *ů* začali naši předkové psáti (podle vzoru německého) místo staršího *uo* ještě v dobách, kdy místo pozdějšího dlouhého *u* ještě v podobných slovech vyslovovali dvojhlásku *uo*.

Tyto pravopisné kompromisy jsou jako všecky kompromisy výsledky potřeby: vznikly samy sebou, ne vědomou úvahou vědeckou, ale písařskou praksí (vědomá úvaha způsobila skoro jen některé změny ve způsobě, jak píšeme jednotlivé hlásky, tak v novotách pravopisu Husova nebo Jungmannova, ale dotýkala se vlastních zásad pravopisných jen výjimkou, jako na př. když proti dějinnému *au* jsme začali psáti zvukoslovné *ou*). Již proto jest radno, dobře si rozmysliti, než se odhodláme v těchto věcech podnikati

---

* Psali-li naši předkové »s B o h e m«, mohlo by se zdáti, že je vedlo jen původoslovné vědomí totožnosti předložky v takovýchto výrazech s předložkou ve výrazech jako »s otcem, s králem«, kde opravdu vyslovujeme s, nikoli z. Ale psali také na př. s b o ž i e (zboží), č b á n (džbán), s d r á v (zdráv), jistě jen podle skutečné výslovnosti, protože nemohli věděti, jako víme my, že tento způsob psaní je v souhlase s původem těchto a podobných slov. Nám se zdá nemožným, vyslovovati s b, s d, č b, t b a podobné skupiny: ale na př. litevština má slova jako v e s d a m s (veda), n e š d a m s (nesa), v i l k d a m s (vleka), v nichž se hlásky s, š, k nejen píší, nýbrž i v mluvě obecné vyslovují (aspoň v nářečích, jež jsou základem spisovné litevštiny).

nějaké změny, jsou-li oprávněny potřebou i skutečným stavem věcí.

Opravy pravopisné, které doporučuje prof. Kunstovný, z největší části hledají ulehčení pravopisu nynějšího tím, že radí, abychom psali zvukoslovně v některých případech, v nichž píšeme původoslovně nebo způsobem dějinným. Týká se to zejména některých útvarů souhláskových, o nichž chceme v této hlavě říci několik slov. Žádá-li prof. Kunstovný, abychom neoznačovali délek, není to požadavek zvukoslovný, protože délky vyslovujeme ve většině nářečí (zvukoslovné zásadě by hověl jen požadavek, abychom samohlásky krátké a dlouhé psali jen v souhlase se skutečnou výslovností); o nejbolavějším bodě našeho pravopisu, o písmenech *i* a *y*, promluvíme v hlavě poslední zvláště.

Ani kdybychom přijali všecky rady prof. Kunstovného, nebude náš pravopis zásadně jednotný: zůstal by kompromisním, a změna by byla jen taková, že by se hranice mezi právy zásady zvukoslovné a původoslovné posunuly ve prospěch práv zásady první. Prof. Kunstovný si jest toho úplně vědom (12). Uznává, že by psaní naprosto zvukoslovné nebylo výhodné, že v některých věcech psaní původoslovné dokonce může býti pohodlnější a přirozenější; v některých věcech po této stránce činí dnešnímu pravopisu jen zatím ústupky, mluvě o vědomém kompromisu, *snad dočasném*. Chválíme jeho umírněnost, která se snad někomu bude zdáti nedůsledností; o výhodnosti pravopisného stavu jen *dočasného*, tedy stavu, který by se za nějaký čas měl zase měniti, lze pochybovati, ale nechceme se touto věcí blíže obírati.

Máme-li posavadní pravopis třebas jen z části měniti podle zásad zvukoslovných, jest přirozeným požadavkem, že *předchůdcem pravopisu musí býti pravomluv*. Vyslovování je před psaním; a správné psaní musí míti základ ve správné výslovnosti. Jazykozpytec, jenž chce jen viděti, jak které slovo vyslovují lidé (anebo i jen jednotlivci) v některém kraji, přeje si, aby písmo vystihovalo výslovnost tak věrně, jak to jest možno: ale jazyk knižní, který má jednotiti příslušníky téhož národa, jejichž výslovnost jest tím rozmanitější, čím jich jest více, žádá, má-li slovo býti napsáno podle zásady zvukoslovné, aby výslovnost písmem naznačená byla správná, anebo, zdá-li se slovo »správný« někomu snad přísným nebo doktrinářským, aby byla normální. Nevyslovujeme všichni stejně: jsou rozdíly ve výslovnosti různých krajů. Ani v témže kraji nevyslovujeme všichni stejně: nehledíc k vadám řeči, nestejnost vzdělání, životního povolání, společenských styků atd. se obráží i ve výslovnosti. Ani jednotlivec nevyslovuje vždy stejně: vyslovuje některé zvukové útvary jinak, mluví-li rychle či pomalu,

jinak, mluví-li ledabyle či s vážnou rozvahou, jinak, mluví-li pro potřebu denního života či v chvíli slavnostní, jinak, mluví-li s osobou, o níž ví, že mu snadně porozumí, či chce-li, aby druhá osoba dobře porozuměla každému jeho slovu. Takové nestejnosti slyšíme přece i z řeči prostého člověka, který ani psáti ani čísti neumí: či nevyslovuje jinak na př. otec slova a věty, jimiž dává dítěti vážné rady do života, než slova a věty obyčejného hovoru?

Z toho ze všeho vybrati musí pravomluv výslovnost jedinou: a nemusíme vykládati, že to může býti jen výslovnost nejdokonalejší, výslovnost nejúplnější, výslovnost, která nejzřetelněji zachovává i znaky stavby slova, která nejzřetelněji rozlišuje slovo od slova jiného, jemu podobného, která je v nejúplnější shodě s jazykovým rázem kraje, jehož nářečí je základem jazyka knižního. Knižní jazyk, kde vůbec vznikl, všude je konservativní, a musí býti konservativní, nemá-li pozbýti ustálenosti, která je jednou z jeho nejpodstatnějších potřeb: musí býti konservativní i proti změnám výslovnosti, jež jej stále mění, a musí chrániti stejně výslovnosti starší, jako chrání starších mluvnických tvarů proti novotvarům denně se rodícím. Nabudou-li novotvary mluvnické, slovní i zvukové převahy tak, aby byly schopny života, tvary starší časem v jazyce knižním jim ustoupí: důkazy toho o jazyce českém najde čtenář na každé stránce životního díla Gebauerova. A za změnou výslovnosti časem přijde krokem snad volným, ale nezadržitelným i změna pravopisu. Je to postup, jejž nalézáme ve všech jazycích, jejichž dějiny dovedeme sledovati po delší dobu, jehož doklady vidíme v každé hlavě Gebauerových dějin českého hláskosloví: slovo se psalo nejprvé podle skutečné výslovnosti, tedy podle zásady zvukoslovné, tento pravopis se držel, i když se výslovnost znenáhla změnila, slovo se tedy psalo podle zásady dějinné, až na konec rozpor mezi oběma zásadami je tak mocný, že zvítězí zase zásada zvukoslovná.

Žádáme však, aby tento postup byl řízen pravomluvem. Jako nepíšeme se všední řečí obecnou na př., že nepřátelé naše zajatý vojáci pobodali bodákama, nepíšeme ani na př. *von, vosel, hodnej, dycky* atd., ač obecná mluva středočeská jen tak říká. A neříkáme tak, chceme-li se vyjadřovati způsobem ušlechtilým. Snad se to dnes někomu bude zdáti nedemokratickým: ale — nejen v jazyce — pravý demokratismus nechce ze všech členů národa nadělati »proletářů«, nýbrž usiluje o to, aby v národě vůbec »proletářů« nebylo. Nevědomý pravomluv nás vede, abychom říkali »on byl vždycky poctivý člověk«: než povýšíme výslovnost na rozhodující zásadu v pravopise kteréhokoli slova, musíme se zeptati všude i pravomluvu.

A nejen to. Pozorovati skutečnou výslovnost není věc tak snadná, jak by se zdálo: nemá-li vznikati nebezpečí omylu, je k tomu třeba velikého cviku a veliké pozornosti. Indičtí mistři pravomluvu byli členové národa, v jehož vzdělaných vrstvách bylo vědomým požadavkem, aby se člověk dovedl vymaňovati z rušivých živlů vnějšího světa smyslového a pohřižovati ve své nitro: nedivíme se proto, že tak výborně věděli, co se děje v jejich mluvidlech, vyslovovali-li jednotlivé zvuky a celá slova i celé věty. Dnešní fonetikové mimo přípravu vědeckou a cvik mají i stroje, které co nejpřesněji zaznamenávají samy rozličné jevy mluvené řeči: v otázkách týkajících se pravomluvu a pravopisu i fonetikům náleží slovo velmi významné, a až se bude jednati o otázkách pravopisu českého, nebudou naši fonetikové směti zůstati stranou.

Prof. Kunstovný ukazuje některá slova, která bychom měli psáti prostěji podle dnešní (vlastně již dávné) jejich výslovnosti. Již dávno píšeme podle výslovnosti *mám, míti* místo starého *jmám, jmieti*, ale podle zásady dějinné píšeme po staru *jmění* (»jmění« je, co kdo »má«), ač v něm hlásky *j* nikdo nevyslovuje: nebylo by jistě neštěstím, kdybychom psali *mění*, třebas tím vzniká možnost omylu se slovesem *mění*. Nikdo neříká *dcera*, a mohou-li Poláci i psáti *cora, córka*, proč bychom nemohli psáti i my *cera, cerka?* U slov *jsem* atd. a *jméno* snad bude někomu překážeti, že vedle *sem* vyslovujeme *nejsem*, vedle *méno (méno)* v ustálených předložkových výrazech *ve jméno, zejména*. Ale zdá-li se Kunstovnému, že bychom měli psáti *žbán, žber* (47), namítli bychom, že v některých krajích, i středočeských, a ve výslovnosti spisovné posud žije výslovnost *džbán, džber* (ovšem s hláskou, jakou slyšíme v slově *léčba* nebo ve spojeních *ač by, leč by*, t. j. s jedinou souhláskou, ne s dvěma *d—ž*, jak slyšíme na př. vyslovujeme-li zvolna větu *had žere žábu:* je to hláska, kterou píšeme dvěma písmeny jen proto, že pro ni nemáme písmena zvláštního). I požadavek prof. Kunstovného, abychom nepsali t. zv. »zdvojených« souhlásek (aspoň kde jich nechrání zásada původoslovná), musí býti ještě podroben bedlivým úvahám pravomluvným a pozorování zvukoslovnému. Vždyť jsou nářečí, v nichž se zdvojené souhlásky velmi zřetelně liší od nezdvojených (tak na př. v nářečí lašském); jsou i kraje (na př. u Vys. Mýta a Brandýsa n. Orl.), kde naše *nn* se vyslovuje jako *dn (padna, vidná chuť, soukednej kabát* atd.), a teprv pokusná fonetika nás poučí, nežije-li rozdíl mezi *pana Růžičku a panna Márinka* i jinde tou měrou, že by i podle zásady zvukoslovné spisovná mluva směla podržeti právo, aby psala jako posud *panna*.

Budoucně dále.

*

FRANTIŠEK BÍLÝ:

Z MÝCH VZPOMÍNEK NA JANA GEBAUERA.

III.

„Znáte-li bibliotékáře Českého musea Antonína Jaroslava Vrťátka?", optal se mne jednoho dne r. 1875 prof. Gebauer. Odpověděl jsem, že ne. — „A z jeho prací také ne?" Věděl jsem jen, že vydal věhlasné dopisy Václ. Hanky a Jos. Dobrovského v Musejníku. — Poslal mne tedy k němu do Musea vypůjčit mu jeho fotografické vydání Rukopisu královédvorského a zelenohorského také jistě. Poznám prý muže za výsost zajímavého. A opravdu nebyl dlouhý, který zapředl se mnou hovor, poskytl mi dostatečných informací o sobě. Básník, povídkář, dramatik, spisovatel pro mládež, zabýval se s velkou libostí, znalec jazyků, zejména lužštiny a srbštiny, z nichž také překládal, vychovatel barona Hildprandta, hraběte Harracha a učitel jeho architektur, vůbec slavný muž, jenž jednou překvapil celý svět svým objevem, že slavný vynálezce knihtisku Guttenberg byl českého původu z Kutné Hory, jenž také napsal českou povídku, která byla po německu vytištěna jako původní a pak z němčiny do češtiny zpracována za překlad, který byl vyznamenán německými řády — slyše to vše, pomyslil jsem si: co je za tím vším všecka sláva? Ne-li spíše jen prázdná sláva? Já i moji přátelé byli jsme přece knihomoly, a o tom o všem jsme neměli ponětí. I byl jsem žádostiv poznati toho muže a ozdobil jsem si jej gloriolou sentimentálnosti. Ale to bylo lepší. Přišed k němu do knihovny Českého musea, které tehdy bylo ještě na Příkopech, poznal jsem brzy, že si není věrom, že nová generace už ho nezná. Vysoká postava, suché tělo, plešatou a tenký hlas, velebné vystupování — tak jej chovám v paměti od těch dob. Byl dost ochoten, ale starých listů Gebauerovi nepodal; musí prý je teprve vyhledati. Všechno dorozumné poukazování mé, že prof. Gebauer jich nutně potřebuje, bylo marné; ale přece mě obeslal na kterýsi příští den. Prof. Gebauer se pro to zlobil: takový prý je Vrťátko k profesorům universitním; což teprve k jiným? Místo aby práci badatelům usnadňoval, spíše ji ztěžoval nebo dokonce znemožňoval. Měl totiž zálibu, zvláště vzácné spisy ukrývati, a to i ve všem tajně, což činil snad proto, aby se neztratily. Tam jich střežila Argusovým zrakem jako nejvzácnější a za ní zaklíčeno, aby je

vyhledala. Gebauer Vrťátka označil za zvláštní typ literárního *žárlivce* a měl k tomu i jiné ještě důvody. Když si řekl o ten neb onen staročeský rukopis neb tisk, Vrťátko prý byl nemile dotčen a hned se projevil, že mu Gebauer přebírá práci, sám že na ni už dávno pomýšlí. Pomýšlel prý vůbec na mnoho, i na universitní profesuru tento nástupce Hankův v úřadě bibliotekáře musejního, než nedostal se k tomu ani onomu.

Ale nebyl jen proto terčem vtipů, nýbrž i pro vznětlivost svého srdce a náklonnost ke kněžkám umění divadelního, kterou si zachoval až do smrti. Pro všecky tyto a jiné zvláštnosti jeho obíhala o něm hádanka, které se Gebauer srdečně zasmál, i když mi ji vypravoval, kdo totiž jest nejskromnějším člověkem v Čechách? To že jest bibliotekář Českého musea. Neboť si říká Vrťátko, kdežto jest dokonalým ztělesněním nezdrobnělého jména toho.

Naproti němu Gebauer vysoko vyzdvihoval jiného úředníka musejního, sekretáře Václava Nebeského, jehož literárně-historickým a estetickým studiím vzdával čest pro srovnávací metodu badání vědcova, pro všestranné a imponující vědomosti jeho ze světové literatury, pro způsob podání i pro volbu látky, ze které samotné už se jevil veliký duch spisovatelův a moderní výše jeho. Jeho práce doporoučel i posluchačům svým na universitě k bedlivému pročítání. Zde zapomínání nazval nevděkem.

Měl jsem s Nebeským povinné jednání jen málokdy; nevím již také, o čem. Ale dojem utkvěl mi v mysli milý. Nebeský byl tehdy již nemocen; seděl za stolem zabalen, nevstal při mém příchodu, jen veliké obrejlené oči obrátil na příchozího. Projevil hned všecku ochotu. Vzhlížel jsem k tomuto příteli Boženy Němcové, geniálnímu básníku a překladateli, nejlepšímu u nás znalci světové literatury a vlastnímu zakladateli moderní literární historie české, původně německy vychovanému a teprve v Praze k nám přilnulému, s úctou mladicky zbožnou. Gebauer věřil tenkráte, že Nebeský pronikl nepravost Rukopisu královédvorského a zelenohorského, jakož i jiných památek domněle staročeských a že v článcích pražského Tagesbote aus Böhmen, které r. 1858 rozbouřily celou veřejnost českou, měl aspoň účast, nepsal-li jich sám. Přiznati se k tomu, bylo tehdy ovšem nemožno. To by byl býval vyloučen z národa.

K profesoru Československé obchodní akademie Ferdinandu Schulzovi jsem se dostal několikrát tou příčinou, že mu Gebauer půjčil některé staročeské tisky a německé knihy a že jsem je měl u něho zase vyzdvihnouti, když jich potřeboval Gebauer sám. Schulz se tehdy zabýval studiem staročeských a středočeských povídek a románů (Tristana a Isoldy, Tandariáše a Floribely,

Griseldy, Jenovefy, Melusiny, Magelony, Tkadlečka, Štilfrida a Bruncvíka, Kroniky trojanské a j.) a potřeboval k tomu ovšem hojně materiálu, zejména také z literatury německé, a Gebauer byl mu v tom rád pomocen.

Ferdinanda Schulze Gebauer znal už od počátku let šedesátých. Schulz byl tehdy vychovatelem mladého Václava hraběte Kaunice a spolupracovníkem nově založených (r. 1860) Národních listů. Podle Gebauerových slov bylo zásluhou Schulzovou, vyrostl-li v hraběti Václavu Kaunicovi národu šlechtic svobodomyslný, demokratický a nadšeně český. Schulz byl Gebauerovi zajímavým typem literárním, v několikerém směru jedinečným. Hlavně na něm cenil bujarou energii a nevyčerpatelnou pracovitost jeho; o ní mluvil s podivem. Jen do Národních listů prý napsal politických článků na 3000. Za učence v pravém slova smyslu ho sice nepokládal; na to mu byl příliš veřejně činný a rozptýlený. Studii, která byla výsledkem svrchu řečené zábavky se staročeskými romány a r. 1875 v III. ročníku Lumíra, vydávaného Svat. Čechem a Servácem Hellerem, vytištěna pod názvem Romány v středověkém písemnictví českém, všelicos vytýkal, čím se karakterisovalo Gebauerovo nazírání na vědeckou práci a co ukazovalo, jakým směrem bude odchovávati žáky své na universitě. Nepodobalo se mu, že Schulz tak do široka vypisoval obsah Tristana a Tandariáše*, kdežto vědecké stránce: vzniku díla, závislosti jeho na cizích předlohách, vyhledání a srovnání jich, jazyku atd. věnováno málo místa. Kdyby prý byl šel tak do hloubky, jako se pustil do šířky, nebyl by mohl Tkadlečka vyhlásiti za dílo naskrze původní, když přece jest zpracován podle německé předlohy Ackermann aus Böhmen. Také sloh Schulzův mu byl spíše povídkový nežli vědecký. Gebauer nepřál již tehdy, jako ani později, barvitému, lesklému a vzletnému slohu ve vědeckých dílech; jemu hověla více přísná rozumovost, logičnost a třebas i suchost slohová, jen když byla zhutnělá. Nejednou si pozastýskal na př. do učenců ruských, že píší příliš do široka, libují si v hojnosti slov a hovorné šířce, vydávají tlusté knihy (netížil si ani vyndati některou z knihovny a ukázati ji), ale obsah prý by se mohl pověděti za čtvrt hodiny.

Za to byl Gebauer pln chvály pro Schulzovo vážné nazírání na duševní potřeby probouzejícího se nového života národního,

---

* To ostatně Schulzovi vynesło nelibost a dnes už nepochopitelné rozhořčení mnohých čtenářů a čtenářek Lumíra pro necudnost obsahu, tak že musil zvláštní kapitolou veřejně věc vysvětliti.

pro jeho pečlivost jazykovou a neúmornou čilost i podnikavost jeho na poli národním. Co ještě dnes, kdy máme na 300 středních a odborných škol a k tomu několik vysokých škol a akademií, studentstva pak kol 40.000, by bylo podnikem hmotně pochybným, totiž vydávati časopis vzdělávací a výhradně poučný pro studenty, toho se odvážil Schulz r. 1862, kdy jsme neměli ani jedné ryze české střední školy, získav pro tu myšlenku přítele svého stejných snah, dra Edvarda Grégra, který převzal tisk a náklad. Gebauer mne nabádal pracovati o vydávání podobného časopisu a půjčil mi Osvětu s upozorněním, že tam najdu kromě znamenitých článků filologických, biografických, národopisných, dějepisných, zeměpisných, cestopisných a přírodopisných něco, co mi bude zvláště chutnati. Byl to jazykový koutek, Strážce jazyka nadepsaný a velmi pilně pěstovaný. Obstarával jej hlavně Frant. O. Mikeš, rovněž zajímavý zjev, jakýsi Fr. Vymazal své doby, filologický samouk. Byl prostým korektorem novinářským, jako Vymazal a obrozenský Fr. Hýbl, ale měl neobyčejnou praktickou znalost jazyků, která mu pomohla i k »profesuře« na soukromé obchodní škole v Plzni a podnítila jej ke spisování mluvnickému. Složil dobrý Pravopis český, oblíbenou učebnici ruštiny a mluvnici českou, dvakrát vydanou, ve vědeckých výkladech však slabou. Gebauerovi byl Mikeš sympatický hlavně pro svou znalost řečí, kterou si osvojil jako on sám vlastním přičiněním. To také bylo příčinou, když Osvěta přes výborný a podnes cenný obsah svůj zanikla po prvním ročníku — nepomohly ani »vlastenecké úvahy«: O povolání studentstva, Otevřený list k našim sestrám od bratra z Londýna, Vlastenectví mládeže a zvlášť pozoruhodné (už svým nadpisem) proslovení »Ctěnému studentstvu v Čechách, v Moravě, ve Slezsku a *na Slovensku*«, ani spolupracovnictví nejpřednějších té doby jmen jako Hálka, Jablonského, K. Světlé, Václ. Štulce, K. J. Erbena, Vinařického, prof. Zeithammra, Václ. Zeleného, Zikmunda, Zoubka, Lad. Čelakovského, Emlera atd. »a vícero spanilomyslných slečen«! — a když Mikeš místo ní počal vydávati nákladem vlastním ještě populárnější »Besedu«, že Gebauer vstoupil mezi spolupracovníky. Uveřejnil tam r. 1863 článek *Povaha jazyka čínského a poměr jeho k jazykům ostatním* a r. 1864 *Příroda a jazykověda*, r. 1865 v druhém ročníku čl. *Srovnávací mythologie* a *Kterak povstala řeč*. To byl už tehdy v letech šedesátých celý pozdější Gebauer; přísné studium v oboru srovnávacího jazykozpytu a slavistiky mu bylo již v universitních letech životním programem a v 25 letech mohl již psáti o jazyce čínském a vědecky stanoviti jeho zvláštní postavení mezi jazyky.

Všecky tyto stati svědčily o dokonalém ovládání látky a také již o samostatném myšlení. Byly to první takové rozpravy u nás.

Od Gebauera jsem uslyšel poprvé výraz: literární publicistika. Tu že u nás založil a stále zdatně pěstoval Ferdinand Schulz, kladl mu upřímně za zásluhu; tím také byl u něho ve zvláštní oblibě. Už Osvětě Schulz vtiskl tento ráz; ale ještě určitěji jej propůjčil »Kritické příloze k Národním listům, časopisu věnovanému literatuře a umění«, k jejímuž vydávání prý přiměl Julia Grégra, hned jak zanikla Osvěta, v listopadu r. 1863. Redaktorem sice byl uveden na ní dr. Ed. Grégr, ale Gebauer jistil, že hlavní podíl na bohatém obsahu, zasahujícím podnítivě a znalecky do všech oborů umění a zejména do literární historie, měl Ferd. Schulz, ten že byl duší podniku. Gebauer hned v 1. čísle druhého ročníku (první ročník měl jen 2 čísla, listopadové a prosincové r. 1863) vystoupil se životopisným obrazem zakladatele novosrbského písemnictva Dositeje Obradoviće, v čísle 3. pak s podobně poučnou statí »Vuk Stefanović Karadžić«, později dále ještě s referátem o spise Mat. Majara: Sv. bratří Cyril a Method.

S podivem tu vidíme Gebauera zase ponořeného do jazyka a písemnictví jihoslovanského a přibližovati je českému čtenářstvu v hlavních, základních jeho zjevech. Čtenář se musí nadchnouti pro oba ty muže, jak je tu vykreslil Gebauer, a oba články se mu vštípí v trvalou pamět. Že si Gebauer vyvolil Karadžiće, nebylo náhodou. Nikdy v jeho srdci nevymřela láska k lidové poesii slovanské, a ještě v pozdních letech litoval, že nezůstal při tomto oboru práce. Když lednem r. 1865 Kritická příloha překřtěna na Literární přílohu k Národním listům, zase prý stál Schulz za ní a bušil na brány českých srdcí, aby je otevřel pro literaturu a umění. Pohříchu se časopis ten neudržel ani pod dalším názvem Literárních listů, přijatým v březnu téhož roku číslem 6., a zanikl koncem r. 1865. Snad už tenkrát válka rakousko-pruská vrhala své stíny na české vlasti a dusila tak všecky ušlechtilejší vzněty. A když se po ní vrátil mír a klid do duší, opět prý to byl Schulz, který v literárním odboru Umělecké besedy nedal pokoje, až jej přiměl vydávati Český obzor literární v květnu roku 1867; od čísla 2. jest veden také jako odpovědný redaktor jeho. Veliké bylo třeba houževnatosti, hluboké lásky k národu a mysli neklesající při této práci literárně-publicistické — neboť zdála se býti marnou, neúčinnou. V červenci r. 1868 musilo se ohlásiti zastavení časopisu »pro příliš skrovný počet odběratelův«. A tato vytrvalost, nepoddajnost a tento směr láskyplné, byť i neuznávané práce lahodil Gebauerovi; byl' z téhož křemene tesán a z duše mu Schulz mluvil, když mládeži

v Osvětě napsal, »kterak se rozšiřuje nevážnost k duševním snahám, lhostejnost k zápasům myšlenkovým tam, kde by měl býti zápal a nadšenost pro vše, co krásné, co šlechetné, co vznešené«.

V požadavcích na mládež a v žádosti poctivého sebevzdělávání jejího Gebauer byl tuhý a neznal slevy. Jako profesor reálky měl měřítko přísné; chvalitebnou nebo výbornou známku z češtiny si tak hned žák neodnesl. »Dobrá« u něho znamenala vědění opravdu dobré. Učebnice tehdejší (v prvních letech sedmdesátých) nebyly po jeho chuti a tož ani suché, bezšťávné čítanky Jirečkovy ani mluvnice prof. Matěje Kováře nebo Matyáše Blažka; proto je doplňoval diktáty. Zvláštní váhu kladl na slovesnost, kterou měl vzorně sestavenu pro potřeby vyšších realistů. Pokládal slovesnost (poetiku) za část obecného vzdělání, každému vzdělanci nezbytného, a upozorňoval v ní na nejslavnější výtvory básnické, dramatické a beletristické celého světa. To musili hoši uměti bez milosrdenství, jinak si Gebauera pohněvali, a to se věru nedoporoučelo. Sám jsem poznal Gebauerův způsob zkoušení při kolokviu r. 1875. Zkouška slula kolokviem, ale nebyla rozhovorem, konversací. Gebauer mi dal prostě otázku: Co jest to přehlasování a co o něm víte? Když pak jsem odpověděl: Přehlasování jest přeměna hlásky širší v užší, způsobená sousední hláskou měkkou, řekl na to prostě ne a mlčky čekal na opravu. Mně však bylo úzko. Učil jsem se přece dobře a nevěděl jsem, kde by byla chyba. I podotkl jsem, že to p. profesor tak přednášel, a odpovědí bylo zase: ne. Ještě dnes se živě pamatuji, jak mi bylo stydno, že jsem ukázal nesprávné vědění právě před ním, jenž mi tolik důvěřoval. Opakoval jsem odpověď znovu, jen že jsem teď odříkal maní: přeměna *samo*hlásky širší v *samo*hlásku užší. »Tak jest, přeměna samohlásky, nikoliv hlásky, to je veliký rozdíl« — těmi asi slovy teprve projevil své uspokojení a poukázal na chybu v první odpovědi. Gebauer nedaroval nic, žádal po studentech přesného a pevného vědění, chtěl, aby se mládež vážně dívala na učení, nepokládala vědomosti za statek, jejž možno, ale není nutno míti, a odchovával svoje studenty a posluchače sice suše, ale do hloubky a vážně.

Nejednou jsem v hovoru poukazoval na to, jak někteří profesoři německé university zvávají studenty k sobě a touto družností získávají jejich srdce, přátelským hovorem otvírají nové obzory mladým duším a působí tím také na jejich karakter, smýšlení i společenské formy, že mezi českými profesory a studenty trvá oddálenost a chlad, že jsou ponecháni sami sobě, bez vůdců. Gebauer to všechno uznával, ale jeho povaha ani jeho životní řád nepřipouštěly takových mimokolejních styků neb dokonce ve-

čírků se studenty. Nebylo lze ho dostati ani do schůzí Jednoty filologické. Zájem u něho musila buditi věc sama a snaha býti jemu práv, nikoliv smršť slov. Přes to odchoval si velkou řadu oddaných žáků. Studenti, jdoucí za pravdou a chtějící vynikati důkladností a jistotou vědění, rádi se kupili kol něho a chlubili se býti jeho odchovanci. Té radosti se nedostalo jeho staršímu kolegovi na universitě, prof. Martinu Hattalovi, za celou málem 40letou dobu jeho učitelské působnosti na universitě pražské.

POSUDKY.

A. V. Frič: *Cihly*. Přírodovědecké studie z dob censury. S kresbami prof. Jos. Konůpka. Nákladem Tiskařské a vydavatelské společ. v Přerově. Vytiskl Jar. Strojil v Přerově. Za 3 K, str. 64.

Sebráno zde několik obrázků, jimiž p. spisovatel v minulém roce zkoušel vtip c. k. rakouské censury. Čtli jsme na př. v »Nár. Listech« o divných způsobech paraguayských, zdály se nám tak povědomé, ale c. k. censura, ač by měla tento kousek znáti ze svých vlastních dějin, pomyslila si, že Paraguay je až někde v Trantárii a článeček propustila. Anebo vyšla v »Cestě« botanicko-psychologická studie o rostlinách masožravých, při níž čtenáři hrůzou vstávaly vlasy (měl-li jaké) nad ukrutností vzácné a málo známé rostliny Liberta sanguinea, jejíž potravou je krev a jíž někdy dostačí krev jednotlivce z rodu »velikých zvířat«, aby již vyrazila v několika hodinách a přinesla užitek »nezměrný«; jen pan c. k. censor ve své dojemné nevinnosti nábožně se obdivoval velikosti té Boží přírody a snad si při své péči o blaho státu i spokojeně šňupl, že se čtenářstvu místo všelijakých špatností dostává čtení tak poučného. A tak dále; na konec jsou dvě stránky satirických veršů již z dob republiky.

Drobné tyto věci čtou se dobře a čtenáře dobře pobaví. Jsou také psány slohem svižným, jak žádal jejich účel. Ale při p. spisovatelově lásce k vlasti, o níž by nepochyboval nikdo, ani kdyby nebylo věnování, v němž se hlásí ku povinnostem »rodu Fričů«, přáli bychom si, aby dbal také trochu více správnosti a krásy svého rodného jazyka. Ráz knížky snad omlouvá lidové tvary vemou 11, upéct 12, rekrutírovat 14, brabenec, brabeneček 23 n., ale nic nedovede omlouvati mluvnických chyb jako nesmí (mn. č., 13), mně (4. p., 16), vůdče (5. p., 61), ho (4. p. stř. r., 39). Naproti tomu i p. Frič si libuje v domnělých krásách dnešní spisovné mluvy, jako je slovo bezvýsledný (erfolglos) m. marný 16, nezměrný m. nesmírný 26, prvotřídní (erstklassig 51); mluví o několika »týdnech« (38, 48) místo nedělích, jak říká náš lid (kdypak se již dočkáme

tvarů šestitýdní, šestitýdenka m. starého šestinedělí, šestinedělka?), píše nabéřu (19). Kartám se u nás vždycky říkalo karty; ale protože Němci mají karty rozličné (my leda potomka obyčejných karet v kartách vykládacích) a protože bývaly na našich obchodech německé nápisy Spielkarten, p. spis. poslušně píše o »hracích kartách« 13 (kdybych natáhl ruku, nahmátl bych »Přehlednou mapu« kteréhosi panství, »přehlednou« ne proto, že by byla přehlednější než kterákoliv jiná, ale protože zářilo jejímu původci na mysli něm. Übersichtskarte). To se rozumí, také p. Fričovi komise »sestává« (besteht) z tolika a tolika lidí, ač by v ní ti lidé také mohli býti (14), »od přesných přístrojů závisí mnoho« 31 (místo na přístrojích), na téže stránce 31. čteme sloveso použíti jednou s 4., hned potom se 2. pádem, dobýti se 4. p. 41, a takových jazykových nedbalostí bychom nasbírali ještě dost. Kdy si naši spisovatelé budou vědomi, že máme nejen jazyková práva, ale i jazykové povinnosti?

Rádi bychom věděli, proč p. Frič píše sextand m. sextant 18, proč aeneroid m. aneroid (několikrát 31—33, tedy to není chyba sazečova)? Konekce 60 je, čemu se takto říkává konexe (konnexe), jako se anexi u nás říká anekce. Z.

Ulomená haluz. Román. Napsal Stanislav Jarkovský v Praze 1919. Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské. (Zač?)

Městečko Vlastějovice leží na pomezí českomoravském. Tam Stan. Jarkovský má kdesi ukryt pramének, z něhož vydatně čerpá pro své tvoření. Tentokrát vyzrazuje v předmluvě, odkud čerpal látku pro tento svůj román: našel v zásuvce starého stolu psacího uschovaný deník zesnulého svého strýce Jaromíra, profesora. Udělal trefu.

Ulomená haluz není holá historka milostná. Tu jde o větší věc: zobraziti národní přerod synka ze starousedlé české rodiny vlastějovické v Němce a podati takto na jedné figurce obecný obraz pověstného odrodilství českého. Odrození zde způsobila německá škola a německo-židovský obchod v Praze v letech padesátých a šedesátých minulého století. Se dvou světů a dvou dob se tu odhrnuje opona: poznáváme venkovská městečka v první půli 18. století, roztávající prvními paprsky národního uvědomění, a proti nim Prahu napřed v německé kazajce svěrací za Bacha a Päumanna, pak říjnovým diplomem slavící své vzkříšení k novému jarému životu českému. Tam k nám vane kořenná vůně venkova, zde čpí parfum velkého města; tam se tuží naši lidé v práci a dychtění a zůstávají při všech křehkostech svých v základě sympatičtí, zde ne a ne si zachutnati tu smíšenou společnost židovsko-ně-

meckou, honící se za ziskem, dbalou jen vnějšího dekora, ale uvnitř prohnilou, chtící raději užívati než pracovati. Hrdina románu stojí tu uprostřed těch protiv, zmítán jsa jimi. I měl spisovatel veliký úkol psychologický, aby učinil pravděpodobným ono uschnutí tak nadějné haluze zdravého českého stromu.

Zajímavý obsah oděn tu v zajímavé také roucho. Nikdy posud Jarkovský neposkytl čtenáři takové pochoutky jazykové, jako zde. Zvláště jest radost poslouchati řeč rodičů Svačinových a pana starého, jak přímo jiskří jadrností a barvitostí, jak jest prosycena moudrostí a zkušeností životní. Slyšme aspoň některé obraty, charakterisující způsob mluvy jejich: Milost ze všech lidí blázny činí, ze starých největší. — Rok má krok, přijde prve, než zvíš. — Dluh jídá z mísy a nosí lež na zádech. — Přičinlivost víno pije. — Kdo dbá, ten má. — Víno mu hlavu zbilo. — Hlas nabýval jakoby pepřeného zvuku. — Nohy mu chodily po koledě (byl napilý). — Spali jako na vlnách. — Kupec sebe střeže a jiného střiže. — Máslo kraví jest pro zdraví. — Mlynářovo dítě se neutopí. — Kupec jako lovec. — Sklenka vína mysli přidá. — Jen kdo dělá, vydělá. — Z postele ranní skok bývá k bohatství krok. — Někdy více dvě oči než dvě ruce vydělají. — Mech se naň lepil (šedivěl). — Dobrota srdce jímá, násilím se nic neujímá. — Z dobrého kořene dobré větve a mn. j.

Naproti tomu nevyhnul se p. spisovatel některým všedním hříchům, proti nimž jak se zdá boj zůstává bez výsledků. Shasnouti lampu, v šenku jsi shasla? říká se vůbec, jakoby se již necítil pěkný rozdíl mezi zhasnouti a zhasiti. *Zhasil* jsem oheň, ale oheň *zhasl*. Měkké tahy tváře (lépe: *rysy*). První poschodí obýval židovský doktor (spr. *v* prvním p. obýval). Po každé ho obdivovala (m. *se mu obdivovala*). Slečny přišli ssebou (m. přišly *zároveň*, nebo *s ním*). Artur přijda do pisárny vyčíhal chvilku (m. *přišed*). Tiskové chyby jsme našli jen tyto: Pozdravujou Kharlovi (m. Kharlovy), poprve (m. *po prvé*), hovor byl promísen (m. *promíšen*), brejle s koštěnou obrubou (m. *kostěnou*).

Dobový kolorit zachovává Jarkovský věrně také v mluvě pražské. Tu hovor ještě v letech 60. v mnohých rodinách byl hodně prosycen němčinou. Glaskostn, kuglhupf, hausknecht, ale rychtyg ap. lítalo paničkám z úst bez pocitu poněmčilosti. B.

DROBNOSTI.

DIVOKÉ KVÍTÍ.

Dvě leta již sbíráme a vystavujeme perly nesmyslů a »hřeby« chyb i nesprávností jazykových z našich časopisů. Ale milé noviny naše přes takové nepatrnosti statečně se přenášejí s nevší-

mavostí bohorovnou. Co také je hřích proti správné mluvě mezi hříchy světa? A co takové klopýtnutí o mluvnici proti revolucím bolševiků a Spartakovců, proti vraždění na Rusi a v Německu, proti mírové konferenci? Na mluvnici, brusy, na »Naši Řeč« novinář nemá prostě kdy; těch vůbec nečte, i má-li pokdy. Má toho dost, co do něho z mluvnice vtloukali ve škole, a je rád, že to zapomněl. Stačí mu, že je Čechem.

Ale neradi bychom komu křivdili, nechceme býti nespravedlivi: nejen novináři jsou takovými hříšníky a nedbalci! Je jich stejně mnoho mezi učenci a beletristy, a mezi spisovateli a pisateli všeho druhu mnohem více. Mezi novináři našimi jsou četní pěstitelé čistoty a krásy jazykové, a je radost čísti jejich spisy vlastní. Jest viděti, že studovali a studují jazyk a spisy o něm jednající, a že ani »Naše Řeč« pro ně nadarmo nevychází, ba sami přispívají vlastním umem a vtipem k zdokonalení mateřské řeči. Ale za to jiní! Co ti natropí zla! Nemají očí ani uší pro nejdražší klenot svého národa, a nejen že dělají chyby, stokrát už vytýkané, nýbrž s jakousi perversní choutkou vyrábějí nové, nikdy neslýchané, a sejí zkázu do jazykového povědomí čtenářstva. To jim nemůže býti odpuštěno na tomto ani na onom světě!

Nastřádalo se nám tohoto kvítí, že bychom s ním mohli otevříti květinový obchod. Směstnati je do jednoho čísla, to jest prostě nemožno. Uděláme pro tentokrát jen přehlídku obecnou.

Z chyb proti správnému *psaní* uvádíme jen tyto: pořád se přísahá (m. přísahá), chválí se přednášeči a přednášečky básní (m. přednašeči; slova utvořená příponou -č zpravidla zkracují kmenovou samohlásku; vzor: sázeti — sazeč), zdvíhá se bouře (m. zdvíhá), píše se o vyhoštění a vyhoštěncích z Vídně (m. o vyhoštění a vyhoštěncích), o nahražení korun franky (m. nahrazení; sloveso jest nahraditi a *d* se mění v z), podávají se četná ohražení (m. ohrazení), útočí se na ministra Švehlu s koštěnými okuláry (m. kostěnými), béřou se lidé do přísahy (m. berou; *r* se mění v ř jen před samohláskou *e* a ne před u neb ou), dřou se do ministerstev (m. drou), nikdo se necítí vinnen (m. vinen) a nikdo povinnen (m. povinen) dbáti nebezpečí tak blízského (místo blízkého); blížnímu se nic nepromijí (bližnímu — nepromíjí), cizý člověk si z toho až přeřezal cévy (m. cizí a cevy). Jezdí se špatně dráhou (m. drahou) a pije se místo piva lípové té (spr. lipové). Jen dr. Kolísek si všeho toho nevšimá (spr. nevšímá), jezdí s cymbálem (spr. cimbálem) a šíří lepší náladu nadšeným zpěvem slovácké písně (spr. slovenské). Jaro věští (spr. věstí) nejen skřivánci, nýbrž i to, že se upravují hříště (m. hřiště).

Ještě pěknější, bohatější podívaná je na znalost *skloňování* a *časování* a na užívání sloves vůbec v našich časopisech. K úžasu našemu se pojednou vyrojila spousta chybných tvarů u sloves 5., 4. a 5. třídy, kde se klade 3. osoba jednotného čísla za číslo množné. Slyšme jen: Maďaři a Němci střílí a věší naše legionáře (m. *střílejí* a *věšejí*); oni ovšem to popírají a nepoví pravdu (m. *nepovědí*). Maďaři uzmuli (!! m. *vzali*) též lidu dobytek a berou sebou i zástavy (m. s sebou). Důkazy staví věc do pravého světla (m. *stavějí*). Všecky naděje na klidné soužití mizí (m. *mizejí*) a naši ministři nesmí před tím zavírati oči (m. *nesmějí*). Naši hoši nepřátelům nejvíc překáží (m. *překážejí*). Mocnosti se pokouší zahájiti diplomatické tažení (m. *pokoušejí* ... diplomatické jednání). Trůny se kácí (*kácejí*). Do Prahy přijíždí přeplněné vlaky venkovany (spr. *přijíždějí* vlaky, přeplněné venkovany). — Kdyby takhle v jiné řeči se opovážil někdo užívati slovesa v jednotném čísle při množném podmětě! Ten by dlouho nepsal! — Ale my máme jiné účele na mysli (m. *účely*). Kursy českých papírů zpevnily, naproti tomu: hradní sluhové zlidštěli svůj vzhled (m. kursy zpevněly — sluhové zlidštili; jest velký rozdíl mezi zpevniti a zpevněti, zlidštěti a zlidštiti, zesíleti a zesíliti, zblběti a zblbiti). Na Slovensku se bojí o mravní zkázu dítek odejmutím náboženství ze škol (spr. *odnětím*, ale zde snad se míní vyloučením; tvary přijmul (*přijal*), uzmul (*vzal*), najmul (*najal*), byla přijmuta (*přijata*) atd. se pojednou zase povážlivě rozmáhají. Nedorozumění mezi mocnostmi nastavší (lépe: *nastalé*). Zhynuvšímu Rousovi bylo 35 let (lépe: *zhynulému*). Češi přibyvší na Slovensko (l. *přibylí*). Koupili si za to drahé perle (spr. *perly*). Perly jazykové vyrobil také p. inženýr, který psal o úkolech zemědělsko-technického »pokusnictví« na Moravě. Tam žádá, aby v naší republice byly náležitě uvzhledněny zemědělské potřeby. Po uvzhlednění meteorologického pozorování bude lépe. Ale na ty potřeby má býti vzat zřetel (spr. mělo by se *hleděti* na z. p., nebo *obraceti, míti zření k nim*). —

Potěšilo nás, že také dámy si počínají všímati »Naší Řeči«, pro ni sbírati kvítí a účastniti se takto očisty jazykové. Začátek učinila slečna V., která nám poslala tuto kytku z ženských listů: Oblek se aranžuje nejlépe z látky, kde rubu i lícu možno vhodně použiti (m. rubu i líce použíti). Šaty jsou zapnuty v zadu (m. *zapaty* n. *zapjaty vzadu*). Jmění družstva sestává z podílů (m. *skládá se*). Paní X. slušně žádám o udání svého bydliště (m. *jejího* bydliště). Těžce byly postrádány vlněné vatelíny (m. *bylo pohřešováno* vlněných vatelínů). Hrabě uskuteční rozchod mla-

dých lidí (m. *způsobí*). Zle by bylo, kdyby byli vysláni na Slovač lidé polovičatí. V Píšťanech na Slovači byla odbývána veliká slavnost (spr. na *Slovensko* a v Píšťanech na *Slovensku konala se* slavnost; Slovač jsou lidé, Slováci). Doufáme, že náš vyspěvší průmysl tiskařský nezůstane za oním (*vyspělý* průmysl... nezůstane za *průmyslem*). Chvíle oddechu použito k občerstvení přijedších hostů (m. *přijevších* hostů). Některého keťasa skutečně předali legálním úřadům (m. *odevzdali* úřadům. Slovo legálním je tu zbytečné; či jsou také nelegální úřady?). Obnos (!) nemohl být předán (správně *částka*, *peníze* nemohly býti *odevzdány*). Aktovka přistižená režisérem na dnešní poměry, těší se veliké oblibě (po česku by se řeklo: *přizpůsobená*, *upravená*). »Zámecká okna« představují nám knihu, jež značí v českém písemnictví rozhodný klad (proč: představují? proč ne: jsou knihou? A co je to: značí rozhodný klad? Má to býti, že *jsou mu ke cti*, nebo: že *rozmnožují počet dobrých knih?*). Každopádně můžeme býti na další díla velmi zvědavi (spr. *každým způsobem* můžeme atd.). Podpořte akci českých spisovatelů pro jejich dům (zase takový novotvar zbytečný m. starého pěkného *podporujte*). Konečně ani náš p. president republiky, který měl ve svém věkopamátném jednání pro naši samostatnost všude štěstí, nemá ho u našich novinářů. Napřed se psalo, jelikož královský hrad je hrozně zanedbán, že mu nebude možno jej použiti (*ho* použíti), pak se cosi povědělo o nosení trikolory (m. nošení; nositi — nošen, 4. třída sloves!), jindy noviny viděly, že jej doprovází dvě dcery (spr. *doprovázejí*), pak zase jej navštíví vyšší důstojníci, kteří neumí česky (spr. *neumějí*), a zvlášť podařilá byla zpráva, že uhasíná žíženě kompotem (spr. *hasí*, *uháší*, *zahání*, *ukojuje*). V tomto případě chceme býti milosrdni a říci, že nevědomost hříchu nečiní!

Rovněž veliké bohatství chyb *syntaktických* máme nastřádáno pro tuto rubriku. I zde však uvedeme jen malý výběr: Nechtějte, aby bylo smutných duší o našich prvních vánocích! voláno k šlechetným srdcím v prosinci (m. aby byly smutné duše). Je-li shody v zásadách, nemůže býti sporu v důsledcích (*je-li shoda*). V republice, na níž se pracuje bez cirátů (!), aby to hrkalo den za dnem méně (m. *o níž se pracuje*). Co předcházelo vraždě (m. *vraždu*. Sr. pýcha předchází pád). Na Slovensko třeba větší počet lékařů (m. *třeba většího počtu*). My jedli ve stoje (m. *stojíce*). Dělal jsem ssebou přednáškové tournée v Americe (m. *účastnil jsem se*). Ušetři svou kůži (*své kůže*). Jedna z anekdot, jež nejsou s to zbuditi smích (*nejsou s to, aby vzbudily, nedovedou* vzbuditi). Konfident Komárek byl používán ke zvlášť

důležitým činům, Maštalíř používán byl na jemnější práce (konfidenta Komárka *bylo používáno*, Maštalíře se *používalo*). Od 12 dnů užívám každého rána francouzskou pilulku a to mi dělá dobře (*užívám francouzské pilulky*). Zvolení jeho za předsedu bylo prosazeno (m. bylo *dosaženo*, *provedeno*). Potkal jsem nedávno profesora B. a podivil jsem se, jak dobře vyhlíží (*vypadá*). Musil bráti ohled na ustavičně vzrůstající drahotu (musil *míti zření*, *se ohlížeti*). Ač není ve Švédsku vysloveně (!) parlamentní vládní soustavy, závisí existence kabinetu od voleb (Ač není ve Švédsku *přesně* parlamentní soustavy vládní, závisí ... *na* volbách). Honorář obnášel prý 2480 K, ale nemohl takovou výš dostoupit (Honorář *činil* prý nebo: dostal prý honoráře 2480 K, ale *takové výše* nemohl dostoupiti). To jest politika průtahů, jakou si naprosto nepřejeme (*jaké* si nepřejeme). To zodpoví vlády (*na to odpovědí vlády*). Komise pro zodpovědění Masarykova poselství (*pro odpověď na poselství*). Mimo jiných důležitých bodů mělo se jednati o výpomoc učitelům (*Mimo jiné důležité věci*). Nové sdružení čítá 150 členů (*má* 150 členů). Ohledně vojenské správy praví ministr (*o vojenské správě*). Jihoslovanský stát ohledně své hranice vůči Italii neutrpí ujmy (*co do svých hranic*, *na svých hranicích proti Italii*). Z ostatních úloh vynikl onen(!) paní Dostálové (vynikla *úloha* paní D.). A končíme projevem »Českého Slova«, které prohlašuje slavně, že *ho nikdo nedostane* pro bolševictví: Nikdy nebudeme pro takové bolševikování k mání!

Pokládáme za to (spr. *máme* za to), že to stačí. B.

BOLŠEVISTÉ!?

Není novin, které by denně nepodávaly zpráv o bolševictví a bolševicích, těchto hrobařích ruského národa, ba celého světa. Bezmyšlenkově převzaly z němčiny slovo bolševismus; nyní po upozornění »Naší Řeči« na tento zrůdný tvar slovo to mizí z časopisů a nahrazuje se správným tvarem: *bolševictví*. Pohříchu ještě zůstal v knížce J. K.: Hrůzy bolševismu, vydané právě u V. Rytíře v Praze.. V odpolední »Národní Politice« referent správně vytýká titulu knížky slovo bolševismus, ale sám utvořil nový nemožný výraz: bolševista; píše o bolševistických ukvapenostech a praví, že nejřvavější bolševisté se rekrutovali ze špiclů bývalé carské vlády. Ale bolševista je zrovna taková nerůda jako bolševismus. Když místo bolševik — bolševista, pak by musilo býti dovoleno také říkati a psáti místo chlapík — chlapista, m. básník — básnista, m. Toník — Tonista a m. Kubík — Kubista. Tedy jenom ne čerta vyháněti ďáblem!

ČECHOSLOVÁK.

Prof. P. Raimund Fišer z Broumova také se diví, proč se u nás zavádí nemožné slovo Čechoslovák, a navrhuje místo toho: Čechoslovan, což znamená českého Slovana, kdežto Čechoslovák jest český Slovák, tedy Slovák v Čechách usídlený. Ale naše noviny výrazem Čechoslovák míní něco docela jiného, t. Čecha a Slováka; pak ovšem by se toto slovo musilo také jinak psáti, totiž Čecho-Slovák, v množném čísle Čecho-Slováci a příd. jméno československý. Srv. Rakousko-Uhersko, srbsko-turecká válka a pod. Čechoslovan a československanský nenahradí to, co noviny vyjádřiti chtí. Přídavné jméno česko-slovenský jest utvořeno správně, jen by se mělo také správně psáti s dělítkem uprostřed. Čechoslovák však i ve správném způsobu psaní zůstává nezdařeným novotvarem, ač ovšem již asi v jazyce zůstane. Píšme tedy aspoň správně: Čecho-Slovák.

V posledních dnech zvl. mnoho se píše o »Německo-Rakousku«. To jest opět tvar nesprávný; slovo to znamená Německo a Rakousko. Noviny však míní *německé Rakousko* a tu by se musilo psáti správně: Německorakousko, jako Čechoslovan, Čechoněmec (= český Němec). Některé časopisy k našemu potěšení vycítily nesprávnost slova Německo-Rakousko a píší pěkně: německé Rakousko. — Rychlík mezi Prahou a Vídní není pražskovídeňský, nýbrž pražsko-vídeňský. To šibalské dělítko — zdá se — bude novým bičem na naše noviny!

HOVORNA.

OPAKOVÁNÍ PŘEDLOŽKY »MEZI«.

O této věci došel nás tento výklad:

Předložka »mezi« se pokládá za ustrnulý pád podst. jm. mez (č. lok. sg., stsl. meždu gen. nebo lok. du.). S jejím původem tedy souvisí, že jí nelze opakovati před druhým z pojmů, jejichž rozdíl, shoda a p. se vytýká.

Tak se vyskytla chybně předložka i na obálce 8. seš. I. roč. »N. Ř.« v oznámení Juškevičova románu »Ulice: . . . zápas mezi nutností života a m e z i snahou po . . . nebo: v »Naší Řeči« I, 191 v článku Vaňorného »Vys. moře«: lid český . . . nehledal rozdílu mezi hladinami, které znal, a m e z i rovinou; dokonce i v »Českých úkolech« (Šimek—Suk, Čes. Budějovice 1917), Úvod: Žák, maje si voliti na př. mezi rozborem krásného citátu a m e z i prací, v níž . . .

Zvláště často se dopouští této chyby A. Novák, a to ve všech svých knihách, srv. Zvony domova 1916, 84, 6 . . . bolestné poznání o rozdílu mezi písňovým výtryskem kypivého mladého srdce a m e z i unavenou melodií starcovou.

t. 90, 7 zdola: shody mezi pohádkovými reji rusalek... a mezi křepkým tancem venkovanek.

t. 100, 19 obdoby mezi děním v přírodě a mezi lidským životem.

t. 142, 13 zápas mezi... láskou... a mezi vědomím.

Podobně v starší knize »Mužové a osudy«, 1914, hned str. 1., ř. 13 a 15, atd. často.

V novinách se vyskytuje tato chyba jen ojediněle; v knihách však tak zásluhných, cenných a šťastných, jako jsou Novákovy, její důslednost zaráží a je zvlášť nebezpečná.

K tomu dodáváme: Tento případ nelogického opakování předložky mezi jest přímo poučným příkladem toho, jak ve vývoji a dění jazykovém důvody psychologické zmáhají očekávanou nebo i bývalou logičnost řeči a jak bychom často křivdili jazyku, pokládajíce v něm za nesprávné to, co nevyhovuje v něm zákonům myšlení správně logického. Je pravda, že předložka mezi podle svého původu znamená na mezi, na rozhraní, uprostřed a že je tedy nelogické psáti mezi Kolínem a mezi Prahou, protože rozhraní, mez, střed mezi dvěma věcmi může býti jen jeden.* Ale vědomí etymologické příbuznosti v živém jazyce nebývá vždycky stejně silné a živé a při předložce mezi, zvláště v jejím významu přeneseném, na př. rozdíl mezi vlkem a psem, mluvící Čech, zvláště bez filologického vzdělání, jistě si není vědom její spojitosti se slovem mez. Mnohem více než kategorie (skupina) etymologická vystupuje tu u vědomí mluvící osoby jiná kategorie, t. j. kategorie předložek. V slově mezi cítí mluvící především a hlavně předložku, a poněvadž bývá zvykem při výrazech předložkových souřadně spojených předložku za jistých okolností opakovati, na př. Pařízek huboval na ženu, na děti, na sousedy, na úřady, na kněze i na Boha (Rais), vzniká tím psychologický popud sáhnouti k téže možnosti výrazové i při předložce mezi. Tak vzniká snad chyba logická, nikoli však chyba jazyková, neboť ve vývoji jazyka momenty psychologické mívají zpravidla slovo rozhodující.

Tato logická chyba, proti níž se obrací pisatel výkladu v čelo položeného, je v našem jazyce stará. Na př.: Mezi tiem městem, ješto slove Kar, a mezi Babyloní Egipské (!) jest pole velmi veliké, na němžto drahý balsám roste (Cestopis Mandevillův 170). — Opět o druhé vlasti, ježto jest mezi městem Kierman a mezi městem Kobynam (Milion 3a, a j.). Mezi Egyptem a mezi tú vlastí, jenž sluove Africa (= inter Aegyptum et Africam, Životy Otců 105a). Tak bývá i v řeči lidové dosud; Bartoš v Slovníku dialektologickém 199 uvádí: To je mezi

---

* Zcela jisté to ovšem není. V jazycích jihoslovanských má naše předložka mezi tvar snad dvojný medju (csl. meždu atd.), tak že by základem předložkových výrazů zde byla vlastně představa dvou mezí (dvojích hranic, dvou okruhů) na jednom místě se zbližujících: meždu oboju morju by tedy znamenalo »na pomezí tohoto i na pomezí onoho moře« (ruské spisovné meždu je slovo z jazyka církevního, lidová nářečí mají tvar meži). Ovšem lze tvar medju vykládati za napodobení jednotných lokálů tu, onude (onde), v'nu a j. V češtině je předložka mezi sice tvaru jednotného, ale ani to by tomuto pojetí nevadilo (srv. řeč česká a německá, t. j. řeč česká a řeč německá).

Měrovice a mezi Němčice (se záměnou pojetí kam? za pojetí kde, častou při určených místních i j.). Tím možnější, než v těchto výrazech místních a konkretních, je opakování předložky mezi ve významech přenesených, kde pojem meze, rozhraní se vytrácí ještě více. Tak čteme v Starých letopisech (str. 64): Léta božieho 1425 po Žižkově smrti stalo se veliké roztrženie mezi Tábořany a mezi Sirotky; pod. v Kralické bibli (Zachar 11, 14): Potom posekal sem hůl svou druhou, řečenou svazujících, zrušiv bratrství mezi Judou a mezi Izraelem. Veleslavín v Politii historické píše: Nevole a svády mezi šlechtici a pány s jedné a mezi obcí s strany druhé povstávaly (Jungm. II, 432).*

Úhrnem tedy možno věc vyjádřiti asi takto: Opakování předložky mezi (a předložek vůbec) před několika členy souřadně spojenými není, jak z prakse jazykové víme, ustálenou nutností, a proto je možno vyhověti požadavku logickému, pokud je si ho mluvící vědom, a neopakovati předložku mezi tam, kde nám tane na mysli představa na rozhraní, někde uprostřed, na př. mezi Přeloučí a Prahou. Naopak se však nemůžeme pozastavovati nad tím, opakuje-li spisovatel předložku mezi ve významu od této místní představy odpoutaném z důvodů, ze kterých se předložky vůbec v řeči opakovávají (na př. za důrazu, při větší vzdálenosti obou členů na nich závislých a p.). Předložka mezi přizpůsobila se proti svému významu prvotnímu i jinak ostatním předložkám (jako pův. podst. jméno měla by míti při sobě 2. pád, jako příslovce tvaru lokálového měla by vyjadřovati místo pouze na otázku kde, kdežto její vazba je napodobením předložek jiných s pádem 4. a 7.), nelze se tedy diviti tomu, přizpůsobuje-li se ostatním předložkám i v opakování před oběma členy na ní závislými, zvláště ve významu přeneseném. V tom případě nelze mluviti ani o chybě logické (jakých je ostatně v každé řeči mnoho), a dokonce ne už o chybě jazykové.

PANCHART.

K naší poznámce o výkladu slova panchart v Hovorně »N. Ř.« 3 došlo nás upozornění p. Jos. Pejšky, kněze v Obořišti, na jeho článek v Časopisu kat. duchovenstva 54, 236 n. »O původu slova panchart«. Autor tohoto článku vychází od jiného významu slova panchart, který má za dosvědčený citátem z Popravčí knihy rožmberské (k r. 1424) uvedeným v Palackého Dějinách (2. vyd.) III, 2, 153: »Na Žlebiech dělají haléřky zlé, pankarty uherské.« Jde tu o podvodné napodobení a falšování mincí domácích i cizích z mědi a olova, padělky, jimž se říkalo též »flutky« (z něm. flott). Z toho významu vycházeje, odvozuje p. J. P. slovo panchart z řecko-latinského slova paracharactes, dosvědčeného v zákoníku Theodosiově (r. 438) s významem padělatel mince, a paracharagma = podvodná mince u Cassiana (obé z řec. parà = proti, charásso = razím, ryji).

Ale výklad ten je málo pravděpodobný, nehledíme-li ani k tomu, že tato řecko-latinská slova byla v latině zatlačena výrazy jinými (moneta adulterina a j.). Slovo panchart vyskytuje se u nás v Čechách ve formě pankhart hojněji od polovice 15.

---

* Podobné případy jsou i v jiných jazycích, na př. Hor. Sat. I, 7, 11: inter Hectora Priamiden animosum atque inter Achillem ira fuit capitalis.

stol., kdy se patrně z původní přezdívky povznáší na termín právnický (vždy ovšem příhanný) pro potomka nemanželského. Tak v knížkách nálezů soudu zemského a komorního se stanoví, že »pankhart nedědí v statku otce svého« (Arch. Č. 19, 533, z r. 1499). Podobně ve Zřízení Vladislavově jest nařízení, »aby též pro zchovance, nájemníky a pro pankharty bylo poháněno jako o lidi a o čeleď zběhlú« (Arch. Č. 5, 134, r. 1500). V prudkém, utrhačném listě Zdeňka ze Šternberka, zaslaném r. 1468 Viktorinovi z Kunštatu (synovi Jiřího z Poděbrad), napadá pisatel svého odpůrce několikrát obviněním, že je z pankhartského pokolenie, že jeho předek pojal českého krále pankhartici, že z pankhartstvie pošel atd. (Arch. Č. 20, 554). Tu i všude jinde pankhart = potomek nemanželský; týž význam má toto slovo přejaté i v ostatních jazycích slovanských, pokud se v kterých vyskytuje, v pol. bękart (bękarcik a p.), luž. bankart, chorv. pankèrt. To je tedy jeho význam původní a základní, z něhož se jiné významy metaforicky vyvíjely: panchart znamená pak také nepravé hedvábí (panchart hedvábný u Wintera v Děj. kroje II, 366, rovněž v pol.), nepotřebné výhonky u stromu vlky (v polštině), rozličné nepodařené nebo nenáležité »zparchantělé« výtvory přírodní (zvířecí kříženec, ovoce a j.). Toho původu je zajisté i význam, jehož nabylo slovo pankhart ve výše uvedeném dokladě z Popravčí knihy rožmberské, nepravá, nezákonná, padělaná mince.

Týž význam základní = nemanželské dítě má i něm. Bankhart (se synonymy Bankkind, Bänkling, Bankbein), obměněné v pozdější němčině v Bankart, Bankert. Podle slovníků německých (Weigand-Hirt, 5. v., 151) je toto slovo, vyskytující se v pozdní střední hornoněmčině, složeno z Bank a -hart, převzatého sem ze jmen vlastních jako Gebhart, Reinhart, a znamená tedy dítě zplozené ne v manželském loži, nýbrž na lavici. Správnost tohoto výkladu zaručují slovníky německé nejen výroky téhož smyslu (na př. mein vater machet mich auf einer pank, Weigand-Hirt z pašijových her 15. stol.), nýbrž i slovy podobně utvořenými, jako středolat. scamnifex = nemanželsky zplozený (ze scamnum = lavice) nebo franc. bastard, bâtard (z bast, středolat. bastum = soumarské sedlo, na němž mezkáři spávali.)

S tímto německým bankhart je české pankhart spojeno nejen významem, nýbrž i tvarem, neboť ve tvaru českém obráží se skutečně písmeno za písmenem tato původní forma německá i s lenisovou výslovností počátečního b. Tak je tomu s nepatrnými obměnami i v pol. bękart, luž. bankart atd. Dnešní tvary české, panchart i parchant, jsou lehce vysvětlitelné obměny tvaru původního, dosvědčeného v stol. XV., jak bylo naznačeno již v odpovědi v N. Ř. 3. — Uvážíme-li konečně, že se něm. Bankhart vynořuje písemně v době kolem r. 1400, máme všecky důvody k tomu nepochybovati, že české slovo panchart má původ v něm. bankhart; zde jest »pater certus«.

VÍŽITI.

Ke Kotíkovu článečku na str. 22 n. píše nám jeden ze čtenářů »N. Ř.«: »Vžijí-li se tvary v í ž i, v í ž e š . . ., myslím, že nic na světě nezabrání vzniku tvarů v í ž i t i, v í ž i l atd. Neboť k tvaru v í ž i pojí se jiný (jaksi jemnější)

smysl (jiná představa) než ke slovu váži, nikdo neužije poněkud zvláštních tvarů víži... místo obvyklého váži, nedá-li slovu víži jiného smyslu než slovu váži. Má-li však víži dávati jiný smysl než váži, pak je třeba též jiného infinitivu, tedy na př. vížiti«.

Pisatel onoho článečku zemřel, odpovídáme tedy za něj sami. Kdyby tvary vížil, vížiti si byl vytvořil jazyk sám a kdyby se byly zakořenily v mluvě živé (tedy v mluvě skutečné), byl by boj proti nim asi marný a mluvnice by měla vlastně jen povinnost vykládati, jak asi vznikly. Ale jsou to tvary mluvnicky nesprávné, jež tvoří jen jednotlivci mluvnicky nevzdělaní, kteří se vědomě snaží mluviti jinak, než mluví lid. Žádný prostý Čech neřekne víže, a neřekne také vížiti: chce-li spisovatel užívati tvaru zastaralého, má znáti tolik mluvnice, aby k němu nepřidělával tvarů nových, mluvnicky nesprávných. A nezná-li mluvnice, nemá se nutiti do »vysoké« češtiny (jinde by řekli, aby spisovatelství raději nechal). Vždyť místo víže, vížiti lze říci také na př. poutá, poutati, a kdo hledá, najde i jiný tvar správný. Nesprávné novotvary jednotlivců se u nás šířívají rády jen proto, že mnoho našich spisovatelů není dosti vzděláno mluvnicky a přece chce psáti jinak, než se mluví: proto takové tvary přibíjíme a jsme vděčni každému, kdo nám v tom pomáhá.

Skoliti, kteréhož slova se náš pan čtenář také ujímá, je podobný novotvar, původu, jak se zdá, jen knižního: pokud víme, je to v lidu našem slovo neobvyklé (venkovan by místo skoliti řekl spíše zapíchnouti, probodnouti, zabíti atp.). Dnes se tomuto slovu vyhýbá i jazyk spisovný (leda nějaký krvák si ho ještě dopřeje): přejeme mu lehkého odpočinutí.

VRANÉ KONĚ.

K výkladu v »N. Ř.« III., 5 n. došly nás od p. Met. Fily v Klobukách u Brna tyto zajímavé poznámky: »V mém rodišti (mezi Jihlavou a Třebíčí na Moravě, blíže však k Jihlavě), jak se jistě pamatuji, říkají voly, koně, ale též s »ostrým« i, voli, koni (kromě nadávek), s tím rozdílem, že tvar voly, koně obyčejně (snad vždy) znamená »pár volů, pár koní«, kdežto tvary druhé se objevují o volech a koních netvořících tažného spřežení. Na př. »jedny voly se pasó, druhi só doma«, t. j. jeden — druhý pár. »Pěkni (s tvrdým n, ostrým i) voly« znamená nejen to, že jeden i druhý vůl je pěkný, ale že se též hodí k sobě do páru velikostí, barvou atd.; naproti tomu se řekne »pěkni (s tvrdým n) voli to só, ale nešikujó se k sobě«. Podobně »dvoje voly«, ale »dvá voli«. Stejně tomu je u tvarů koně, koňi. Kdyby někdo u nás řekl tři koně nebo tři voly, nebude se tomu rozuměti jen tak zhola, že se mluví o třech koních, o třech volech, nýbrž nadhodí se otázka »snad troje koně, troje voly (t. j. tři páry)?«

Zde si jazyk rozlišuje pojem hromadnosti (voly, koně) od pojmu nahodilého shluku několika jedinců. V staré době bylo takových dokladů více. Hromadné množné číslo bývalo bratřie, kněžie (tyto oba tvary jsou vlastně jména hromadná v jedn. č., znamenající bratrstvo, kněžstvo, ale brzy se cítily jako tvary množné), lidé, kury, kdežto množné č. vlastní, znamenající několik jedinců,

zvláště ve spojení s číslovkou, bylo b r a t ř i, k n ě z i, č l o v ě c i, s l e p i c e (tři bratři, v dvoj. č. dva kněze, čtyřie člověci, tři slepice; i kde se »kury« počítaly, neříkalo se na př. čtyři kury, nýbrž čtvero kur, t. j. asi čtvero z kurstva).

V tvarech k o n ě, r o d i č e, v o l y se hledávají i zbytky dvojného čísla: asi neprávem, protože tyto tvary z části vznikly (rodiče), z části se počínají šířiti teprve v dobách, když dvojné číslo již dávno bylo zaniklo. Ani 2. p. mn. č. k o n í (vedle k o ň ů) není tvar dvojný, nýbrž pochází ze sklonění muž. jmen vzoru »host« (hostí), jako 7. p. mn. č. k o ň m i (tvar k o n í zde je jen výmysl mluvnický, v mluvě skutečné nikdy nežil).

VTĚLITI. KUPNÍ SMLOUVA.

1. Přinesl jsem si jako auskultant kdysi z kanceláře práci domů. Otec vzal náhodou do rukou akta a probíral se v nich; přišel na koncept knihovního výměru, a hrozil se jazykového barbarismu: »D l e dlužního úpisu ze dne . . . v k l á d á s e zástavní právo pro pohledávku . . . na . . .«. Poučil mne: »Dle« znamená propter, nikoliv podle; tento význam dal mu teprve Hanka z neznalosti v rukopisných padělcích. »Vložiti do knih« jest okrádání jazyka o překrásný výraz: vtěliti. »On to tam má vtěleno«, »dal si to vtěliti na statek«, tak mluví lid, jak krásně a výrazně řečeno!«

Od té doby uplynulo přes dvacet let. Zapamatoval jsem si to a dával jsem stále pozor, jak mluví lid. Přesvědčil jsem se, že lid říká vtěliti a nikoliv vložiti do knih.

Mezi právníky setkal jsem se s jednomyslným, arci nesprávným názorem, že vtěliti jest překladem německého »einverleiben«, tedy germanismus, správné že jest »vložiti«.

Otec revidoval asi v tu dobu úřední český překlad civilního soudního řádu pro české vydání říšského zákona, po stránce jazykové, spolu s prof. Ottem, který revidoval jako právník. Stěžoval si, že jest to práce neobyčejně obtížná, která mu zabírá příliš mnoho času; provedl revisi civilního soudního řádu, utvořiv při tom mnoho nových termínů a obratů; nemohu se však již určitě upamatovati, jak dalece pomáhal při překladu exekučního řádu, zdá se mi, že jeho účastenství se obmezilo na zběžnější revisi. Při tom nemohl uplatniti svůj názor o slově »vtěliti« proti právníkům, kteří trvali na výrazu »vložiti«; proto užívá český tekst exekučního řádu obratu »vložiti do knih«.

Nejsem odborník filolog, jsem právník, a snažím se jen při své denní práci dbáti co nejúzkostlivěji jazykové přesnosti; přemýšlím a pátrám, je-li to neb ono správné či nikoliv. Jsem jen amateur; p. B. Hk. jest zajisté odborník. Ale nechci uplatňovati svou subjektivní zálibu a prohlašovati za správné, co se mi líbí, co se mi zdá. Zakládám své názory na argumentaci, na vlastních zkušenostech z mluvy lidové, a ovšem dovolávám se v této otázce autority svého otce.

Příklad se »vtělením« podle mého názoru ukazuje, jaké opatrnosti jest třeba, aby nebylo zahazováno krásné a správné rčení jako germanismus jen proto, že se náhodou shoduje s korrespondujícím významem německým. Nepopírám, že »vložiti do knih«

jest staršího data, tak že se vyskytuje již u Jungmanna: tím však není řečeno, že jest lepší nežli »vtěliti«, poněvadž je Jungmann asi vzal ze současné mluvy právnické, která hledala překlad německého »einverleiben«. Nedávná zkušenost s překladem německého slova »Rucksack« ukazuje, jak úžasně snadno se zakořeňují právě špatné věci.

2. Podobně třeba opatrnosti při výtce, že »kupní smlouva« jest obdobou německého Kaufvertrag.

Jest známo, že původní obchodní styk dál se směnou, nikoliv koupí, již z té příčiny, že v primitivních dobách nebylo peněz, nebo byly vzácné. Za našich dnů vrátil se život k této formě národohospodářské z jiného důvodu: proto, že peněz bylo mnoho, ale znehodnocených. Všeobecný výraz »trh« znamenal beze vší pochyby převod majetku jak výměnou statků, tak za peníze, ale hlavně výměnou. Pojem »utržiti« zahrnuje v sobě netoliko obdržení části peněz, ale i jinou praestaci. (Utržiti ránu, utržiti ostudu).) Výraz »kupovati« lze vztahovati jen na nabytí nějaké věci zaplacením určité částky peněz, nikoliv výměnou za věc jinou (věta »od toho trhu a kupu i zápisu upustila«. Kol. D. 1582 ukazuje jasně různé fáse: jednání o převod majetku vůbec, zaplacení hotovými penězi, a písemné dokumentování). Pro kupovati, koupě jsou doklady od dob Štítného. Slýchal jsem slovo »kup« i ve mluvě lidové: »jíti ke kupu«, totiž psáti smlouvou o koupi nemovitosti. »Píti litkup.«

Adjektivum »kupní« vyskytuje se ve složeninách. Má právo předkupní, kdo prodal věc s podmínkou, že nabyvatel musí mu ji zase nabídnouti ke koupi, kdyby ji někdy prodával. Živnostníci tvoří nákupní družstva. Obchodník má svoje nákupní prameny. Je-li třeba vykoupiti nějaké břemeno, nutno zjistiti výkupní kapitál neb rentu.

Adjektivum »kupní« tedy existuje, jest jistě přesnější a logičtější nežli »trhový«, poněvadž trh dnes znamená jistou koncentraci nabídky a poptávky, shromáždění většího počtu prodávajících a kupujících. Koupě jest individuální jednání jednotlivcovo, kterým nabývá jisté věci za určitou sumu peněz. Tržní cena jest cena, která platí pro jisté zboží (husy, máslo, vejce, obilí atd.) na určitém trhu v určitou dobu; kupní cena jest suma peněz, kterou zaplatil kupující v určitém případě (třeba v trhu) za koupený předmět. Nemohu pochopiti, proč by bylo nesprávné kupní smlouva, když toto rčení jest logicky správnější nežli smlouva trhová. Nestačí, aby nějaký výraz byl sám o sobě jazykově správný, třeba také, aby odpovídal logicky pojmu, který má vyjádřiti.

Mimochodem: Z reminiscence shora uvedené vidno, jak nepřátelská Vídeň se starala, alespoň když šlo o zákony základního významu, aby český tekst zákona byl bezvadný. A republika česko-slovenská? Bylo by vděčným polem pro filologa, probírati se »Sbírkou zákonů a nařízení státu československého« a přibíjeti jazykově a slohové nesprávnosti, které tam najde. Dr. Bohuslav Gebauer.

*

Pan B. Hk hájil v »N. Ř.« III, 55 správnosti výrazů **vložiti do knih**, **trhová smlouva** proti p. dru G., neprohlašuje ani při tom jeho výrazů výslovně za nesprávné. Podle našeho mínění se mu tato obrana také podařila; ale některé věty

výkladu p. dra G., zde otištěného, vyžadují odpovědi, kterou proti způsobu v podobných případech obvyklému podává redakce sama místo p. B. Hka, zejména proto, že tato odpověď se snad z části týká zvěčnělého prof. Jana Gebauera.

1. Snad p. dr. G. časem poněkud zapomněl na podrobnosti rozmluvy se svým otcem, snad se prof. G. nepřesvědčil při ní v slovnících a ve své rukopisné látce o věcech, o něž jde: jisto jest, že výklad p. dra G. není ve všem správný. Předložka d l e s významem »podle« je starší, než se v něm praví: kdybychom snad i rozuměli jinak dokladům ze Všehrda a odjinud, uvedeným v Gebauerově Slovníku, doklady nepochybné ze 17. st. nalézáme v témže Slovníku i u Jungmanna (na př. u Skály ze Zhoře tak čteme stále). V t ě l i t i s významem, o nějž jde, staré není, a naopak v k l á d a t i, v l o ž i t i je mnohem starší, než se p. dru G. zdá: již v 15. st. se »vkládalo« do desk zemských, vtěliti pak (mimo význam původní, jevící se zvláště ve zvratném vtěliti se) znamená od 15. st. počínaje v staré době jen to, čemu my dnes říkáme »přivtěliti« (vtělovaly se vesnice ku panství, země ke království, statky ke jmění atp.). »Vtěliti« s významem »dskami zapsati« má Jungmann teprv z Dobrovského, »vtěliti do knih« je u Kotta z obecné mluvy. Co bylo skutečným (anebo konečným) míněním Gebauerovým o předložce d l e, víme z jeho Slovníku; jeho mínění o slovech v l o ž i t i a v t ě l i t i lze se domýšleti z toho, že v české úpravě zákona, jíž byl účasten, je slovo v l o ž i t i. Gebauer dovedl své mínění projevovati, a nepochybujeme, že při oné úpravě v otázkách jazykových jeho hlasu bylo stejně dbáno, jako v otázkách právních hlasu prof. Otta.

2. Slovo t r h o kupním výkonu i přídavné jméno t r h o v ý s obdobným významem je v staré době velmi časté (o tom se lze v slovnících snadně přesvědčiti), a to nejen o předmětech obchodu na trzích, nýbrž i na př. o usedlostech, panstvích atp. U t r ž i t i znamenalo a znamená dosud »obchodem vyzískati«: říkáme-li také »utržiti výprask, ostudu« atp., je to metafora, z níž nelze nic usuzovati o původním významě. Je-li »kupní smlouva« potřebám dnešního právního názvosloví více vhod, než »trhová smlouva«, filologie může říci jen tolik, že slovo k u p n í (třebas v starší době neslýchané) není nesprávné: ale dějiny těchto slov jí dávají právo, ozvati se proti výčitce nesprávnosti, činěné slovu »trhový« v témže významě, jako proti podobné výčitce, činěné slovu »vkládati, vložiti«. Red.

LISTÁRNA.

P a n u K. B. 156. Příjmení Š a b a t a, Š a b á t, Š a b a t nedovedeme s bezpečností vyložiti; zdá se však, že v něm vězí domácký tvar křtícího jména Šebestián (Sebastianus). Šebestiánům říkali naši předkové Šebesta, Šebek, Šebík, Šebín, Šeba, Šíba (Šéba), Šebelka (podle Havelka, Pavelka) a pod. Bývala také koncovka v podobných jmenech -ata (vl. -jata), na př. ve jmenech Vašata (Vašát), Vacata (Vacát), Pavlata (Pavlát), Janata, Janatka, Maňata, Hrozňata, Hroznata atd.; snad byl i tvar Šebata, Šebát, z něhož spodobením samohlásek mohlo vzniknouti Šabata, Šabát, jako se říká pamáda, kamarád, Častalovice, místy na Moravě hadváb místo pomáda, kamerád, Častolovice, hedváb (i samo Šebestián vzniklo tak ze Šebastián).

L. K. V. — 1. Tří králů, Jména Ježíš, Boží Tělo se píší s velkým písmenem, protože jsou to jména vlastní, resp. jména podstatná vzatá za vlastní. Ve jménech hromnice, vánoce, velikonoce necítíme jmen vlastních, nýbrž apelativa téhož druhu jako křtiny, ostatky, narozeniny, jmeniny atp., a proto je píšeme s písmenem malým. — 2. Odkazujeme k odpovědi p. J. P. na Smíchově 4. — 3. Výrazy předložkové píšeme jako jedno slovo, cítíme-li v nich jen pouhá příslovce a nikoli předložku a podstatné jméno v jejich významu vlastním. Proto píšeme vpravo, vlevo, poněvadž slova ta neznačí nám nic jiného než něm. rechts, links, tedy jedinou představu. Ale píšeme v čele: nikoli včele, protože jsme si vědomi, že tu jde o podst. jméno čelo (t. j. vpředu) a o předložku ve, znamenající tam, kde jest to a to (zde čelo). — 4. O střídání a vespolném poměru předložek na a se byl v »N. Ř.« výklad již několikrát, na př. II, 222.

Panu V. Z. v Michli. — Správné jest úřední, úředník, úřednický a p., nikoli úřadní; bylo o tom v »N. Ř.« vykládáno již několikrát. — Třepati má tvary třepu, třepeš, ale přech. třepaje. — Fasuněk je v češtině aspoň tři století; překládati to slovo by nemělo smyslu. — Podle Pravidel českého pravopisu píšeme Národní listy, Právo lidu, Ústřední matice školská. — Přehlídka vojska, přehlídka domobranecká nejsou výrazy chybné; přehlížeti znamená nejen nedbale prohlížeti, nýbrž také prohlížeti něco po pořádku od jednoho konce na druhý. — Slov kritik, redaktor je lépe nepřekládati. — O rozdílu mezi k, ku bylo v »N. Ř.« vykládáno již mnohokrát. — Správně píšeme zklamání, napiat nebo napjat, ale napětí; poučení o tom je snadno najíti v mluvnicích a v Pravidlech českého pravopisu.

Panu H. J. O. v Brně. Slovo listina není staré; vzniklo v minulém století a ujalo se na označení různých písemností právních, kde dříve stačilo slovo list. Nechceme popírati, že ve výraze kandidátní listina zasáhl vliv něm. Liste = seznam; ale nepokládáme užívání tohoto výrazu za tak velký prohřešek proti správnosti jazykové, abychom se pokoušeli vytiskovati jej výrazy uměle utvořenými jako kandidátnice nebo subskripčnice (= subskripční listina) a pod., které by se tak jako tak neujaly. Ve výrazech kandidátní listina, subskripční listina necítí se jasně, že je to seznam; jsou to prostě listiny veřejné, právní jako jiné, liší se od nich pouze tím, že na jedné jsou jména kandidátů, na druhou se zapisují subskribované částky peněz. Za chybu bychom ovšem pokládali, kde by se slova listina užilo vědomě ve významu seznam (s genitivem vypočtených věcí), jako je to v příkladě uvedeném v matičním Bruse: Tu je listina všech prodaných věcí.

Panu B. P. v Jihlavě. 1. Cizí jména na -ce, redakce a pod., se skloňují věrně podle vz. duše; 2. pád množ. je tedy redakcí, apelací, revolucí, obligací atd.; výjimečně bývá tvar bez koncovky, na př. posicí n. posic (vlivem slov na -ice). — 2. Paříž se skloňuje jako jiná místní jména ženská s měkkou koncovkou, na př. Jaroměř, Bolehošť a j. Budapešť je složeno se slovem pešť = pec, které patřilo ke vzoru kost, a skloňuje se proto podle kost: do Pešti, v Pešti, za Peští. — 3. Podst. jméno leb, 2. p. lbi, patří rovněž ke vzoru kost; je to slovo knižní, v živém jazyce bývá jen lebka. V množ. čísle užívá se

jen tohoto slova. — 4. Podstatná jména podle vzoru kost měla původně koncové -t vesměs tvrdé; vlivem ostatních pádů proniklo měkké ť u některých podstatných jmen i do 1. pádu, u jiných nikoli. Kde si to usus vynutil, píšeme ť i v jazyce spisovném, na př. chuť, pouť, jinak zachovává spis. jazyk ve shodě s nářečím středočeským původní t, na př. smrt, ctnost a p. — 5. Slovo rukojmě je rodu mužského a skloňuje se jako soudce; vedle toho se užívá i tvaru rukojmí, které bývá bráno za podst. jméno rodu středního podle vz. znamení.

Panu F. S. v Prostějově. 1. Řád volební. Slova volba a volební jsou původu nedávného; dříve se říkalo pouze volení. Ještě Dobrovský má výhradně: den volení (Wahltag), hlas volení (Wahlstimme), právo k volení (Wahlrecht) atd. Nám už se ovšem vžilo slovo volba a volební, a říkáme raději volební právo, volební řád atp., zvl. proto, že můžeme použíti přídavného jména. Řád volení není tedy chyba, snad jen archaismus; někdy i nutný, na př. řád volení do obcí atp. — 2. Jména rybníků, polností a p. vyžadují k řešení skoro vždycky znalostí místních, topografických i jiných. Jména Záhorník a Pobočník vysvětlujete po našem soudě správně z polohy jejich. Ostatní jména Karbanec, Michovec, Bačkovec, Plaček zdají se ukazovati na jména osobní (na př. mlynářů, majetníků atd.), po nichž rybníky dostávaly jména také velmi často. Poslední slovo může vysloviti zase ovšem jen znalec místních poměrů nejen soudobých, nýbrž i minulých. Za ostatní poznámky a pokyny děkujeme.

Panu J. P. na Smíchově. 1. Div divoucí. Koncovka -oucí (stč. -úcí) má východiště v koncovce přechodníku přítomného nesouc, vedouc (stč. nesúc, vedúc). Touto koncovkou -oucí tvořila se v staré češtině jména přídavná, a to i od sloves, jejichž přechodník přítomný neměl přípony -a, -úc, na př. slyšúcí, chodiúcí a pod. Tím způsobem vznikala často od téhož kmene slovesného dvoje přídavná jména, jedna od přechodníku přítomného přímo, druhá s příponou -úcí, na př. hořící a horoucí, stkvící a stkvoucí, žádající a žádoucí. Mezi oběma druhy příd. jmen nastalo pak časem rozlišení významové v tom směru, že příd. jména s příponou -úcí nabyla (snad za spolupůsobení přípony -utý, která je v mohutý, mohutný, slovutný a p.) významu vzmocňovacího, který v nich cítíme dnes; horoucí je víc než hořící, stkvoucí víc než stkvící. V této významové platnosti přenášela se přípona -úcí (-oucí) od kmenů slovesných i ke kmenům jiným a tak vznikala přídavná jména bělúcí (= bělostný), čistúcí (= přečistý), spojováním s dalšími příponami příd. jména na -úcný, na př. dial. mor. vysokúcný, širokúcný, -účký, na př. bělúčký, čistúčký, nyní běloučký, hezoučký atd., vesměs s významem vzmocňovacím. Ke vzmocňování výrazu základního měl a má jazyk ještě jiný prostředek, totiž opakování výrazu základního, na př. konec konců, div divů, na věky věků, radost nad radosti, král nad králi nebo na věčné věky, zloděj zlodějský, lotr lotrovský a pod. Spojením obou těchto způsobů vzmocňování, přípony -oucí s opakováním slova základního vznikl nepochybně způsob třetí, známý z výrazů div divoucí, pravda pravdoucí, léta letoucí a pod. Je už v jazyce starém, na př. divy sem divúcie dnes viděl (Živ. otců C 206 b).

2. Slovo hůdě = děvče zaznamenává také Dušek (Kmenosloví nář. jihoč. 20)

z Dub. Lhoty, výkladu však nepodává. Snad je slovo hůdě domácká zkratka slova holka, vzniká podle podobných slov jako mládě, hádě, smrádě (associací s nějakým slovem kmene hod-, na př. hodná holka). Na Chodsku se volá slovem hůdě na husy při zahánění. — 3. Šalanda, světnice čelední v pivovaře, ve mlýně, vůbec velká světnice; něm. Schalande velká světnice; zdá se býti původu román., srv. starofran. chaland, chalant, chalan = 1. espèce de bateau druh lodi, 2. boutique budka, krám, dílna atd. (Matzenauer, Cizí slova 317). — 4. V češtině bývá nikdo i žádný (zpodstatnělé) kladeno stejným právem, už v době staré. Na př. nemá se i žádný tak poddati práci, aby... (Štít. uč. 52a) a j. Rozdíl mezi oběma slovy je ten, že nikdo je výraz substantivní, žádný výraz attributivní; proto v spisovné řeči bývá nyní v platnosti substantivní (na označení osoby) spíše nikdo, kdežto zájmenu žádný se ponechává jeho platnost přívlastková, žádný člověk. Ale za chybu záměna nikdo-žádný pokládati se nemůže.

Panu A. M. v Uh. Ostrohu. Pokud platí nynější Pravidla českého pravopisu, jest psáti »republika česko-slovenská« jako republika francouzská (Pravidla, str. V.), t. j. obě začáteční písmeny malé.

*

Dotazy nám posílané bývají často opatřovány poznámkou, že tazatel jest předplatitelem »N. Ř.«. Není toho potřebí: dovedeme-li, odpovídáme o věcech týkajících se jazyka českého každému rádi.

*

OMYLY TISKOVÉ.

V 10. SEŠITĚ II. ROČNÍKU »NAŠÍ ŘEČI«: Na str. 301., na 5. řádku zdola čti »poskvtla cenného jádra místo »cenné jádro«; na str. 303., na 11. řádku shora čti »není ani *jediného*« místo »jediný«; na str. 306, na 7. řádku shora čti »*V novinách*« místo »Vnovinách«; na 12. řádku zdola čti »Pěkně se *některému* z nich« místo »kterému«; na str. 307., na 15. řádku shora čti »*nosíly*« místo »nosiv«; na 2. řádku zdola čti »*překladech*« místo »překadech«; na str. 308., na 7. řádku shora čti »pořadate*lům*« místo »pořadateům«; na 17. řádku zdola vlož čárku mezi »tedy, říkáme-li«; na 7. řádku zdola čti »vidouce jeho stav měli dojem« místo »vídouc«; na str. 311., na 12. řádku shora čti »*Slovo*« místo »Sovo«; na str. 312., na 6. a 7. řádku shora čti »uvítáme upozornění na takové hyždění *své* mateřštiny« místo »naší«.

V 1. SEŠITĚ III. ROČNÍKU »NAŠÍ ŘEČI«: Na str. 4., na 2. řádku čti »vdýchal kouzlo *jeho* svérázu a vnímal fluidum lidovosti, odevšad se pryštící« místo »je svérazu« a »odevšak«; na str. 14. dole čti »*Zda* je to« místo »Je-li to«; na str. 21., na 24. řádku zdola čti »do písmen*ka*« místo »do písmenky«.

V 2. SEŠITĚ III. ROČNÍKU »NAŠÍ ŘEČI«: Na str. 38., na 2. řádku shora čti »bible Kralické« místo »Králické«; na 19. řádku zdola čti »bláznovství« místo »bláznoství«; na str. 47., na 3. řádku zdola čti »velik*á* písmen*a* černě vytištěn*á*« místo »velké písmeny černě vytištěné«; na str. 48, na 4. řádku shora čti »písme*m* starým« místo »písmen«; na str. 55., na 19. řádku zdola čti »wurzeln« místo »wuzeln«; na 7. řádku zdola čti »současného« místo »sučasného«; na 4. řádku zdola čti »jazyko*vou* očistu« místo »jazykou«; na str. 56, na 22. řádku zdola čti »Kaufvertrag« místo »Kaufvetrag«; na str. 60., na 17. řádku zdola čti »k spolupráci *o* nápravě« místo »na nápravě«.

V 3. SEŠITĚ III. ROČNÍKU »NAŠÍ ŘEČI«: Na str. 72. v nadpise článku čti »*Bohuslav*« místo »Bohumil«; na řádku 4. zdola čti »za vlivů jazyk*u* cizích« místo »jazyků«.

Číslo 4. vyšlo dne 3. května 1919. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček.

Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze I., v Bílkově ul. č. 17.